

KUSTBON

NR 3
SEPTEMBER
1997
ÅRGÅNG
54

FÖRBINDELSELÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR





FÖRBINDELSLÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

Utgiven av Kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Ansvarig utgivare: Sven Salin
Redaktör: Agneta Klitter

Kustbons redaktion och SOV:s expedition:
Roslagsgatan 57, 1/2 tr ned, 113 54 Stockholm.
Öppettider: månd - onsd 9.00 - 14.00, torsd 9-14, 17-20.
Tel: 08-612 75 99. Fax: 08-612 77 85.

1997 utkommer Kustbon med 4 nummer.
Prenumerationspris: 270 kr helår.
Kustbons och SOV:s postgiro 35 13 11 - 6.

Annonspriser:
1/1 sida (170 x 260 mm) 1.500:-, 1/2 sida (170 x 128) mm 800:-,
2 sp x 128 (112 x 128 mm) 580:-, 1 sp x 128 (54 x 128 mm) 350:-,
2 sp x 84 (112 x 84 mm) 500:-, 1 sp x 84 (54 x 84 mm) 300:-,
dödsannonser 250:-, bilaga 1.000:-/st.

Produktion: Nordreklam · Lindbloms · Realtryck Stockholm 1997

INNEHÅLL

2. Ledaren av *Jörgen Hedman*
3. Vill du bli medlem i svenska S:t Mikael's församling i Tallinn? Av *Mårten Andersson*
4. Sovjetmilitären i svenskbygden
Del 2. Av *Göran Hoppe*
8. Första gudstjänsten sedan kriget!
Av *Ingegerd Wachtmeister*
10. Miljösamarbetet Sverige-Estland
av *Johan Niss*
12. 12. Hembygdsgdagen 1997
Av *Ulla-Stina Rundgren*
13. Hjälp DI rädda svensk kulturskatt i Estland!
Av *Mattias Reinholdson*
14. Ett flyktäventyr år 1808
16. En nubbe på gravsten. Av *Herbert Stahl*
19. Svenskbynsidan Redaktör *Jörgen Hedman*
20. Kustbon gratulerar Mati Lepp 50 år
Av *Tiia Derblom Anderson*
22. En resa för att återse platsen för de första barndomsåren Av *Hans Richter*
23. Föreningsnytt
24. Några frågor till styrelsen i S OV
Av *SONG:s tidningsgrupp*
26. Föreningsnytt
27. Bokanmälan: Motvindsskeppet av *Jaan Kross*
28. Föreningsnytt
29. Familjenytt
30. Bemärkelsedagar

Omslag: *Fyren på Dagö*
Foto: *Erik Larsson*

Om kommunikation, förändring och samhörighet sommaren 1997

Vi skriver nu sensommaren 1997. Det har varit en underbar sommar med många soltimmar, badvarmt vatten och också då och då friska fläktande vindar till nöje för seglare. En sommar för avkoppling och rekreation, för inspiration och kraftsamlande.

Några hotande moln syns ändå på den sommarsköna himlen: översvämningarna som drabbat Tyskland och Polen, torkan som alltid för med sig de förödande skogsbränderna och värmen som får de giftiga blågröna algerna i Östersjöns övergödda vatten att föröka sig och flyta runt likt öar av trädig rabarberkräm.

Vi nutidsmänniskor påminns ibland om att vi är lika små som våra förfäder när det gäller naturens fenomen. Att en del av naturens problem och reaktioner är framkallade av oss själva tycks inte motverka känslan av hjälplöshet. Trots allt finns det de som hävdar att Östersjön mår bättre idag än på många år. Jag har färdats över Östersjön i olika riktningar i sommar. Från Stockholm till Tallinn och vidare från Rohuküla till Dagö och så samma väg tillbaka igen. Från Stockholm till Åbo och vidare ut till den åboländska skärgården och tillbaka. Från Nynäshamn till Gotland, runt längs öns stränder och åter till Stockholm. Det är så lätt att färdas över havet och numer är det inte längre några gränser att tala om som hindrar. Språkliga hinder kan förekomma, men ändå är likheterna länderna emellan större än skillnaderna.

Visst finns det nackdelar med öppenheten också, polisens statistik pekar t.ex. på en ökad brottslighet relaterad till det faktum att Sverige och Finland inte längre har några visumkrav visavi Estland. Överflödets utbud och självbetjäningens minimerade kontroll lockar mindre ärliga element till att utnyttja dagens öppenhet i brottsligt syfte. Det är ett pris som trots allt de flesta är beredda att betala för att öka esternas och de i Estland bosatta ryssarnas gemenskap med Västeuropa. Det är Sverige och Finland förunnat att förmedla denna gemenskap österut.

Wilken förändring har inte Estland genomgått under de tio senaste åren. Likt Törnrosa har landet rest sig från en djup dvala - säkert mer av en mardröm än en ljuv dröm. Det byggs och repareras som aldrig förr. Många företag tycks blomstra. Nu sker utvecklingen visserligen ojämnt. Det sjuder i Tallinn med omnejd, medan det står mer stilla ute i landet. Min gode vän Urmas Selirand, museichef på Dagö, berättade nyligen att ön tappat nära tvåtusen invånare under de två senaste åren.

Marknadsekonomin nackdelar slår också obarmhärtigt igenom här. Transportkostnaderna har ökat betydligt. Det är dyrare att färdas lokalt på ön och det är dyrare att ta färjan till fastlandet. Flera som tidigare pendlat till jobb i Hapsal och till och med i Tallinn har varit tvungna att bosätta sig närmare arbetsplatsen av rena kostnadsskäl.

Sämre lönsamhet och ändrade ägarförhållanden har tvingat små butiker att slå igen ute i byarna. Servicen till äldre och handikappade har försämrats och på grund av detta tvingas de äldre att flytta till större samhällen.

Ungdomar har svårt att hitta arbeten annat än i storstäderna. De flesta arbeten kräver dessutom en utbildning man

Vill du bli medlem i svenska S:t Mikael's församling i Tallinn?

Den svenska församlingen i Tallinn tillhör Tallinns prosteri inom den estniska evangelisk-lutherska kyrkan, EELK.

Medlem i församlingen blir man genom dop.

A. Barn

För att kunna låta döpa barn måste åtminstone den ena föräldern vara döpt och tillhöra församlingen. (Medlemskort med stämpel.) Om man tillhör någon annan församling kan man på begäran flyttas till svenska församlingen. Begreppet "barn" betyder barn upp till 14 år. Barnet bör minst ha en fadder, gudmor eller gudfar som tillhör kyrkan.

inte kan erhålla på hemorten. Få återvänder sedan till de små förhållanden man kom ifrån när man en gång utbildat sig. Den strukturomvandling som skedde i Sverige och Finland på 50- och 60-talen upprepas alltså sedan fem år tillbaka i Estland och det är en för många mycket smärtsam process.

Som sommarbesökande (jag undviker medvetet begreppet turist om den som har sina rötter i de platser han eller hon besöker) och kanske återvändande mark- och fastighetsägare gäller det att vara finkänslig och ansvarsfull. Alla vet att lokalbefolkningen är beroende av inkomster från servicenäringar - men det vore okänsligt att inte erkänna att det är lokalbefolkningen som också gör en bygd levande. Här likaväl som någon annanstans.

Vi behöver därför stötta de lokala företagen, hantverkarna och jordbrukarna så mycket som möjligt. Försöka att köpa in så mycket som möjligt lokalt även om det skulle bli något billigare (och kanske enklare) att släpa med diverse varor med sig "hemifrån".

Estland behöver sina besökare helt klart och estlandssvenskarna och alla deras ättlingar behöver få komma hem till förfädernas boplatser för att få uppleva känslan av den helhet som det innebär att vara medveten om sina rötter och sin bakgrund i detta land. Detta är att leva i symbios, i ett tillstånd av inbördes beroende som varit det naturliga alltsedan den svenska bosättningen kom till på öde öar och längs en obebyggd kust på 1200-talet.

Estland behöver dig - men du behöver också Estland!

Jörgen Hedman

B. Vuxna

Dop- och konfirmationsundervisningen bildar en helhet. Efter avslutad undervisning döps och konfirmeras man. Vuxna människor kan alltså inte enbart döpas. Dop görs aldrig två gånger, är man döpt som barn, behöver man bara gå i konfirmationsundervisningen för att bli fullvärdig medlem.

C. Fullvärdig medlem

Döpt och konfirmerad församlingsmedlem som betalat sin medlemsavgift samt att få en nattvardsgång antecknad på sitt medlemskort är fullvärdig medlem i församlingen.

Man kan väljas in i församlingens styrande organ, bli fadder samt gå till nattvarden.

Rätt till kyrklig vigsel och kyrklig begravning förväras genom detta medlemskap.

Man kan inte vara medlem i två församlingar samtidigt.

Kyrkans vänner utomlands kan bilda föreningar eller sammanslutningar. Juridiskt sett finns inget begrepp "understödjande medlemmar" utan det finns medlemmar, fullvärdiga medlemmar och hedersmedlemmar.

D. Församlingslivet

Det egentliga kyrkliga livet sker i kyrkobyggnaden Rütli 9 i Gamla stan. Vidare tillhör annexförsamlingarna Stora och Lilla Rågö samt Nargö till den svenska församlingen.

Kyrkan är öppen vardagar kl 10-18. Gudstjänst hålls i regel första och tredje söndagen i månaden, utom sommartid.

Mer information får du på pastorskansliet Tele/Fax 009372-2-44 19 38

Mårten Andersson

Välkommen till Estlandssvenskarnas traditionella kyrkodag

Lördagen den 18 oktober kl 13.00 i Immanuelskyrkan,
Kungstengatan 17 i Stockholm.
(T-bana Rådmanngatan)

Programmet ägnas åt

Ormsö kyrka och församling

Medverkande:

Diakon Ants Rajandu från Ormsö församling
Ormsö damkör under ledning av Kristina Rajandu
Predikan av Bertil Widén
Pastor och organist från Immanuelskyrkan
SOV:s ordförande Sven Salin
Kollett upptas till Ormsö Kyrkofond

Efter gudstjänsten serveras kyrkkaffe på Kyrktoget.
Därefter berättar Ants Rajandu om kyrkan och församlingslivet på Ormsö. Milda Gärdström Hector berättar "Från Ormsö till Japan".
En grupp spelmän under ledning av Ain Sarv spelar musik på talharpa.

Hjärtligt välkommen - även om du inte har anknytning till Ormsö.

SOV:S STYRELSE

Sovjetmilitären i svenskbygden

Del 2. Av Göran Hoppe

I den första delen av artikeln tog jag upp några av de mer spektakulära sovjetiska anläggningarna på Packerhalvön. I denna del kommer jag att fortsätta beskrivningen av sovjetmilitärens installationer och deras följder i denna gamla svenskbygd med betoning av dagsläget samt inleda en beskrivning av situationen på svensköarna längs Finska vikens sydkust, vilka ju alla evakuerades 1940 och sedan på nytt i samband med Sovjets återupptagna ockupation hösten 1944.

Området runt Rågervik (Paldiski) var, som sagt, sannolikt den del av Estland som hade flest militära installationer under sovjettiden. I artikelns första del omtalades dels utbildningsanläggningen för blivande atomubåtsofficerare mitt på halvön, dels de två robotbaser på halvön, Leetse 1 och 2, vilka var bestyckade med luftvärnsrobotar. De senare baserna var ägnade dels att försvara de lokala militära anläggningarna men också att utgöra länkar i den kedja av liknande baser som vid 1960-talets slut byggdes upp i gränzonen runt hela Sovjetunionen och därigenom i hög grad kom att beröra de gamla svenskbygderna. Det systemet kommer jag att beröra i nästa avsnitt av artikeln.

Övriga militära installationer på Packerhalvön

De bägge hamnarna i Rågervik, Norra hamnen och Södra hamnen, var utgångspunkt för ubåtar, torpedbåtar och under senare år för snabbgående robotbåtar. Det har talats om att en del av de sovjetiska och senare ryska miniubåtar som i

många år hemsökt svenska farvatten skulle ha varit baserade här tillsammans med sina basfartyg - antingen större ubåtar eller "handelsfartyg" med dockningsmöjligheter. Några belägg för detta lämnades naturligtvis inte kvar när sovjetmilitären drog sig tillbaka från större delen av halvön under 1993/94 - fram till september 1995 höll man ännu ubåtsträningsanläggningen och några nyckelanläggningar för att kontrollera denna.

I tidningar världen över publicerades bilder från Södra hamnen 1994 med sjunkna och sjunkande robotbåtar, vilka lämnats kvar när militären drog sig tillbaka, tillsammans med en mängd skrot av olika slag. Situationen vid överlämnandet var likartad i Norra hamnen, vilken dock omfattar ett mindre vattenområde och är grundare. Före kriget var det den norra hamnen som var Rågerviks hamn medan den södra byggts under sovjettiden. Norra hamnen har också under sovjettiden haft vissa civila uppgifter - bland annat har fiskekolchosen Majak haft en fiskeberedningsan-

läggning här. Man får väl anta att endast ryska kolchosmedlemmar fick stiga i land där för att inte säkerheten skulle äventyras. I allra äldsta tid har det funnits en hamn ännu sydligare än dagens södra hamn - i viken mot den gamla svenskbyn Laydes - dagens estniska Lahuküla.

Det har talats om att det också skulle ha funnits en dold, underjordisk hamn på Packer avsedd för ubåtar som i uläge skulle kunna ta sig in omedda och kunna fylla på förråd och få service. Detta har uppenbarligen varit en myt - någon sådan hamn har inte kunnat återfinnas. Det har på samma sätt talats om en underjordisk ubåtsbas längre österut i nationalparken Lahemaa - på den i äldre tid svenskbefolkade udden Pärisepea. Att det funnits en flottbas där är helt klart men jag har inte kunnat kontrollera uppgifterna också om en underjordisk ubåtsbas. Att sådana rykten uppstår kan ju ha samband med att ryssarna hade omfattande underjordiska anläggningar av annat slag - stridsledning och signalspaning - men också

Södra hamnen i Rågervik/Paldiski efter uppröjningen. Foto Alvar Östman.



med det faktum att basområdena var helt avspärrade. Hela Packerhalvön från den likaledes gamla svenska byn Kirsal var avspärrad med staket från 1960-talet och kom i praktiken från den tiden att bli en fullständig rysk enklav med som mest ungefär 15 000 invånare. Det är bara ett fåtal ester som därefter överhuvudtaget kunnat besöka halvön legalt fram till 1991.

Hamnarna har, förutom sjunkna och halvsjunkna mindre fartyg, haft en mängd olika föroreningar på botten och i olika byggnader runt kajerna. I Norra hamnen låg, enligt den miljöinventering som utfördes 1994, mellan 10 och 15 ton metallskrot på botten medan ett tidigare lager för luftvärnsrobotar vid kajen hade läckt robotbränsle ner i marken. Den större Södra hamnen, där ubåtarna varit baserade, hade en mängd förråd för ackumulatörer, bränsle för ubåtar och robotbåtar, torpeder inklusive kärnvapenbestyckade sådana och kemikalier för luftrening i ubåtarna. Där fanns också anläggningar för avfall - en full tank för använd olja, en tipp för ackumulatörer och mängder av metallskrot. Någon större radioaktivitet har inte uppmätts vid hamnarna i samband med de omfattande mätningar som genomfördes över hela Packer 1994 med hjälp av amerikansk personal, helikopter och utrustning till de kvarvarande ryssarnas stora ilska. Det talades i samband med U137:s grundstötning utanför Karlskrona 1981 (hon var ju för övrigt bestyckad med en eller två kärnladdningsförsedda torpeder) om att sovjetflottan också hade ett mindre antal atomubåtar av typen Echo i Östersjön. En omfattande utredning av den ryska atomubåtsflottan som gjorts av en miljöorganisation i Norge visar dock att så ej varit fallet annat än helt tillfälligtvis. I perspektiv av situationen runt Murmansk där dussintals sjunkande atomubåtar väntar på skrotning och omfattande atomnedskräpning äger rum delvis på grund av att man inte har något säkert program för dekommissionering av atomubåtar, delvis som en följd av kraftigt minskade resurser kan man vara extra tacksam att inte det arvet från Sovjet också till delar föll på Estlands lott.

Hamnarna i Rågervik har sedan 1994 röjts upp någorlunda med hjälp av olika internationella skrotfirmor och är båda i kommersiellt bruk. Den södra hamnen ingår i Revels hamnorganisation medan den norra ägs av ett privat konsortium. Hamnarna i Rågervik är några av få existerande exempel på någotsånär lyckad återanvändning av sovjetiska militäranläggningar, även om stora investeringar i kranar och kajer måste göras. De har varit tal om att öppna färjetrafik på Sverige (Kapellskär) för några år sedan i samarbete med vännorten Norrtälje men Estonias undergång lade åtminstone tillfälligtvis sordin på optimismen kring detta projekt. Trots detta är fartygstrafiken livlig till i synnerhet Södra ham-



Hamnmagasinet i Rågervik. Foto förf.

nen - stora lastfartyg och pramar lastar virke och metallskrot året om med hjälp av de nya stora kranar som anskaffats.

En mängd andra militära anläggningar byggdes upp på Packer under 1960- och 70-talen. Den mest omfattande, men som det knappast längre går att komma in i är kontrollcentralen för kärnvapenkrig. Denna är med undantag för ett litet torn med en "kommandobrygga" - det liknar ett ubåttorn som sticker upp ur ängsmarken strax innanför fyren längst ut på Packerort - en helt underjordisk anläggning som lär sträcka sig 170 meter ned under marknivån. Innan ryssarna lämnade över denna anläggning blockerades den med diverse skrot. Sannolikt är gångarna upp till grundvattennivån numera också vattenfyllda eftersom inte några pumpar fungerar längre.

Komplexet är bara ett exempel på de dussintals anläggningar på Packer som saknar varje värde för Estland och som det inte heller finns någon lönsamhet i att riva - eventuellt skrotvärde är marginellt. På liknande sätt förhåller det sig med det marina strafflägret på vägen in mot Rågervik och den fabrik för betongprodukter som straffångarna arbetade i, med inrikestruppernas träningsbas i närheten av Norra hamnen, och med vägbyggnadsenheten i närheten av strafflägret och ett flertal andra komplex - de är helt eller delvis förstörda i samband med det ryska trupptillbakadragandet. Allt värdefullt har tagits med och kvar står bara fula monument över ett dårak-

tigt system. Att riva alla sådana byggnader på Packer skulle kosta många miljoner, pengar som inte finns på länge än i Estland - det enda tänkbara vore någon form av internationellt bistånd för upp- röjning - delar av Göran Perssons omtalade svenska Östersjömiljard skulle kunna komma till stor glädje här - inte minst eftersom Packerhalvön i sig är mycket vacker.

Själva staden Rågervik/Paldiski omvandlades under sovjettiden från ett idylliskt villasamhälle med en liten hamn och en järnvägsstation till en betongstad vilken som helst i "ondskans imperium". Uppvärmningen skedde med sedvanligt slöseri med oisolerade rör från en värmecentral, eldad med tjockolja. Sådan tjockolja har i decennier läckt ut från anläggningen och både smutsat ner marken och det närliggande sundet mot Lilla Rågö. Läckaget ut i havet var under sovjettiden ett par hundra kilo dagligen vid vackert väder, vid regn ökade mängden till 400 kg! Marken inom ett 6 ha stort område runt värmeanläggningen är kontaminerad med olja - det kan röra sig om tusentals ton. Från 1992 har vissa skyddsanordningar kopplats in vilket minskat de direkta utsläppen till havet betydligt. Man räknade med att de 1994 uppgick till "endast" 20 ton per år mot 60 ton före 1992. Många hundra ton tjockolja och kontaminerad jord har förts bort från anläggningen från och med 1994 - men merparten återstår ännu och vissa läckage till havet fortsätter....



Garage för mobil robotramp - robotbasen i närheten av Aponäs. Foto Alvar Östman.

Bunker från 1940 - Odensholm. Foto Tiina Peil.

Sopor från 15 000-invånarstaden har hela tiden sedan kriget slängts i en central tipp mitt på halvön. Riktigt vad som döljer sig i denna vet man inte - den ligger fortfarande 1997 helt öppen på samma sätt som under sovjettiden. Det antas att tippmassorna förutom hushållsopor också innehåller industriavfall från de militärinriktade industrier som fanns i Rågervik men också olika slags rent militärt avfall. Någon radioaktivitet har lyckligtvis inte uppmätts. Tippen är ungefär en kilometer lång, täcker bortåt 10 ha yta. Enligt expertis på området borde den saneras, tillsammans med alla andra illegala småtippar runt halvön och koncentreras till en mycket mindre yta samtidigt som allt farligt material avlägsnas.

Bebyggelsen i staden börjar nu i allt högre utsträckning tömmas på sina ryska invånare som flyttat till Ryssland eller andra orter i Estland. Invånartalet är nere på ungefär 4 000 och en del ester har flyttat in i lägenheter i de hus som renoverats. De går lätt att tågpendla till Reval och bostäder i de renoverade husen som ligger centralt i staden är mycket billigare att köpa än motsvarande i huvudstaden, samtidigt som utsikten över Rågervikssundet och Rågöarna är oöverträffad. Flera byggnadskroppar har också tömts på sina invånare under de senaste åren, en av dessa sprängdes i fjol och minst ytterligare en sprängning är planerad. Så småningom kanske staden kan få en mer normal karaktär under förutsättning att man också spränger de olika militära byggnader som fyller ut områdena mellan bostadshusen och de enstaka industrier som fortfarande ger viss sysselsättning åt de ryska invånarna. "Paldiski Pentagon" är kanske det mest anslående av dessa - högkvarteret för ubåtsträninganläggningen - den ligger omedelbart till höger när man kör in mot staden, men också olika kaserner, ryska officersklubben samt utbildningscentret för gränsvakter är sådant som gladeligen kunde skatta åt förgängligheten och som inte heller det estniska försvaret är intresserat av.

Den äldre lantbebyggelsen på Packer har försvunnit fullständigt under sovjettiden - bara grunder påminner om att detta igenvuxna sumpiga landskap för femtio år sedan var leende landsbygd och för trehundra år sedan ännu till delar svenskbygd - grunderna till gården Rootsi ligger i närheten av robotbasen Leetse 1 medan svenskbyarna Laydes och Kirsal till delar hamnade utanför det militära områdets staket och därför har viss bebyggelse bevarad. Inne i själva staden finns enstaka hus kvar, stadens kyrka är under långsam uppbyggnad under ledning av eldsjälén Ilmar Laherand som flyttat åter för att också bygga upp gården i hembyn Kirsal. Kyrkans renovering sker med stöd från Sverige och Svenskfinland - så kommer t.ex. kyrkbänkarna från Jakobstadstrakten. Under sovjettiden var här som på så många andra håll biograf och danspalats; till och med uppvisningar av dansande björnar lär ha förekommit.

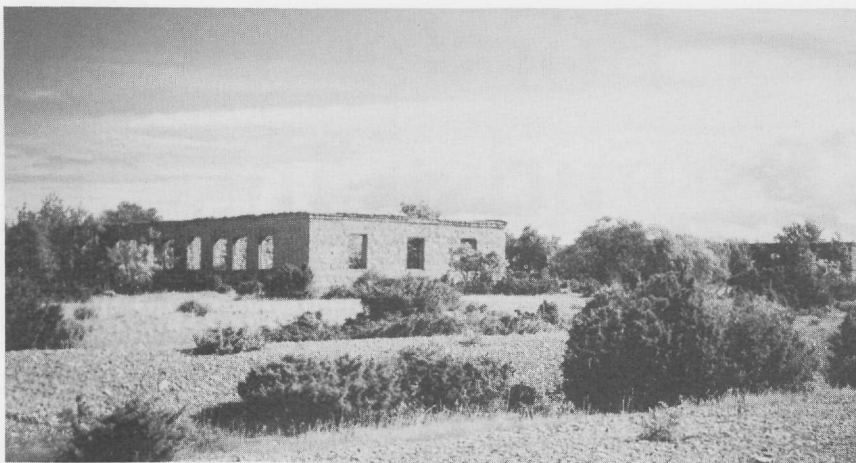
Av den stora örlogshamnen som skulle byggas upp tvärs över sundet till Lilla Rågö på 1700-talet, till många krigsfångars och rågöbors elände, återstår idag dels ruinerna av tsar Peters stjärnformade fästning strax norr om staden, dels också förvånansvärt många förrådsskjul i kalksten längs stranden vid Norra hamnen.

Under den fredsbevarande NATO-initierade Partnership for Peace-övningen i estniska vatten denna sommar kom Rågervik att vara centrum för aktiviteterna. Den estniska försvarsmyndigheten har etablerat sig i vad som tidigare var ubåtsförbandets kaserner längs vägen mot Södra hamnen, vilken också spelade en central roll i övningarna. Dessutom kom den tidigare sovjetiska jaktflygbasen Ämari, något tiotal kilometer söderut, att användas för lättare flyg medan tunga amerikanska Herculesstransportflygplan landade i tät följd på flygplatsen i Reval - inte mindre än fyra stycken fanns på plattan där den 13 juli. Det är tydligt att det estniska försvaret i långt högre grad än på andra håll kommer att upprätthålla militär

aktivitet i eller i närheten av Packer också i framtiden.

De estlandssvenska öarna längs Finska vikens kust

I äldre tid var ju långt fler av öarna i Finska viken bebodda av estlandssvenskar än vad som var fallet vid Andra världskrigets utbrott. Ulfso (Aegna saar) Vrangö (Prangli) och Ramö (Rammu saar) nordväst om Reval är exempel på tidigare svensköar som över århundradena estnificerats. Här kommer dessa öars öden under sovjettiden endast att flyktigt behandlas och vi ägnar oss huvudsakligen åt dem som var bebodda av svenskar 1939-40, Nargö, Rågöarna och Odensholm. Samtliga dessa skulle enligt överenskommelsen om basområden för sovjetiska trupper i Estland 1939 evakueras för att bereda plats för sovjetiska befästningar som var tänkta att skydda inloppet till dåvarande Lenigrad. Särskilt viktig ansågs Odensholm vara. Kanoner placerade här kunde tillsammans med motsvarande grovkalibriga vapen i den finländska kuststaden Hangö på andra sidan Finska vikens mynning kunde täcka hela inloppet. Efter vinterkriget tilltvungade sig ryssarna därför Hangö på finska sidan och byggde upp starka befästningar såväl där som på den från försommaren 1940 evakuerade ön Odensholm. När sedan tyskarna erövrade Estland under hösten 1941 var Odensholm en av de punkter som längst hölls av ryssarna, under kraftig beskjutning från tyska krigsfartyg och trupper baserade bland annat i Spitham i nordligaste Rickul. När väl Odensholm tagits var de starka befästningarna liksom andra byggnader som ryssarna byggt upp i ruiner - även öns traditionella bebyggelse hade varit mycket illa, vilket de återvändande öborna snart kunde konstatera. Odensholm kom efter krigets slut och den förnyade sovjetokupationen inte att befästas på samma sätt - Sovjet hade ju inte krävt att återfå Hangö vid fredsslutet utan istället att få arrendera Porkalaområdet under en längre tid för att där upprätta baser.



Kaserner från 1940 på Odensholm. Foto Tiina Peil.

På Odensholm byggde man därför bara upp en stark postering för gränsvakter och en radiospaningsstation medan man lät ruinerna av de tidigare befästningarna ligga som de låg. Under senare år minskade styrkorna på Odensholm och en del av de efterkrigstida anläggningarna där övergavs. I samband med Sovjetunionens militära utgång ur Estland tog man på samma sätt som på andra håll med sig huvuddelen av det som var av något som helst värde och lämnade bara tomma skal av byggnader efter sig - undantaget här var fyren med tillhörande byggnader. Även efter det att Sovjet lämnat ön har viss skadegörelse skett - de omfattande elektriska kabelsystemen har rivits upp med hjälp av en lastbil för att komma åt dyrbar metall och därigenom har öns känsliga jordtäckning skadats.

Miljömässigt är dock inte Odensholm så svårt skadat som de andra öarna. Här finns vissa oljeläckage på samma sätt som på alla andra håll där sovjetmilitären hållit till - de ligger dels vid fyrområdet på öns nordvästra udde dels mitt på ön där radiospaningsanläggningen fanns. I övrigt borde ön finnas på eventuell kvarlämnad ammunition och naturligtvis städas upp från gamla vrak, högar av metallskrot, bunkrar borde rivas bort liksom åtminstone en del militära byggnader och ruiner från Andra världskriget och senare. Odensholm blev naturreservat i fjol vilket innebär att det inte torde bli möjligt för de förkrigstida invånarna och deras ättlingar att återvända och bygga upp hus på de gamla tomterna - man har heller inte fått rätt till marken utan bara kompensation för de byggnader som fanns på gårdarna före kriget. Detta har att göra med de säregna förkrigstida ägoförhållandena på Odensholm där fiskarbönderna inte kunde köpa sina gårdar fria på det sätt som man gjorde på andra håll. Den besittningsrätt som man kunnat hävda har av estniska staten inte beaktats trots att ön varit bebodd och brukad av svenskar sedan medeltiden. Man skulle kunna säga att odens-

holmsborna därigenom allt framgent blir offer för sovjetmilitären genom att de inte tillåts återvända till sin ö.

Det finns vissa uppreppningsplaner för Odensholm och biståndspengar har beviljats för ett estniskt-svenskt samarbetsprojekt ihopkopplat med saneringen av Rågöarna och deras omgivningar. Några arbeten på själva ön har dock ännu ej kommit igång - möjligen har det att göra med att ön i fortsättningen mest kommer att befolkas av fyrpersonalen.

Rågöarna är de öar längs Estlands kuster som allra mest skadats av sovjetmilitären. Efter den första evakueringen baserades militär här - det blev också fallet i samband med den andra sovjetockupationen. Rågöarna kom dock inte förrän på 1960-talet att tömmas fullständigt på folk - förutom fyrpersonal och militär bodde bland andra några kvarblivna estlandssvenskar här till början av femtiotalet, några civilpersoner ända till 1965 då öarnas användning radikalt kom att förändras i takt med den förstärkta militarisering som ägde rum på andra håll i Estland. Det byggdes upp en del kaserner för flottan på bågöarna direkt efter kriget och en

förbindelseväg för bilar emellan dem. Ett antal kanonbatterier anlades längs öarnas norra kust som ett led i att militärt skydda Sovjetunionens gränzon, i synnerhet basen Rågervik/Paldiski. Även den sydöstra stranden av Lilla Rågö befästes. Många hundra man militär var baserade här under decennierna närmast efter kriget. Detta skede i öarnas historia har avsatt spår i form av bunkrar och kasernruiner som ännu finns kvar.

Från senare delen av 1960-talet kom Rågöarna i stället att bli mål för tränande sovjetflygare som övade bombanfall - förmodligen bland annat med Sverige i tankarna. Från åtskilliga flygbaser i västra Sovjet flög planen in och sökte träffa de olika atrapper som placerats ut med hjälp av personalen på det bombfällningskontrollcentrum som byggdes upp på Lilla Rågös östsidan - ett flertal byggnader som dock alla förstördes i samband med ryssarnas evakuering av öarna. Huvudområdet för bombfällning var norra Stora Rågö (Västr-ai) men även Lilla Rågö (Äustr-ai) har i mindre utsträckning utsatts för bombing. Bombfällningsområdena är fulla av bombkrattar som syns till och med från trafikflygplanens fönster när man då och då tar vägen över Rågöarna på väg mellan Stockholm och Reval. Under bombningsövningarna tog vegetationen ofta eld - skogsbränder var en vanlig syn på Stora Rågö ända fram till 1993. Alla bomber exploderade dock inte utan har legat kvar som blindgångare på öarna och i vattnet närmast runt dem. Vid de olika inventeringar av öarna som utförts från estniskt håll har man räknat till ungefär 170 blindgångare per hektar i de centrala och norra delarna av Stora Rågö där bombfällningen skulle äga rum, till ungefär 100 per hektar i de områden som ej skulle bombas på denna del samt till 10 blindgångare per hektar på öns södra del. På Lilla Rågö inskränker sig antalet blindgångare till 10 per ha inom det nordvästra området som sannolikt oplanerat - också utsatts för bombing. □

Kvarstående kaserner från efterkrigstiden på Odensholm. Foto Tiina Peil.



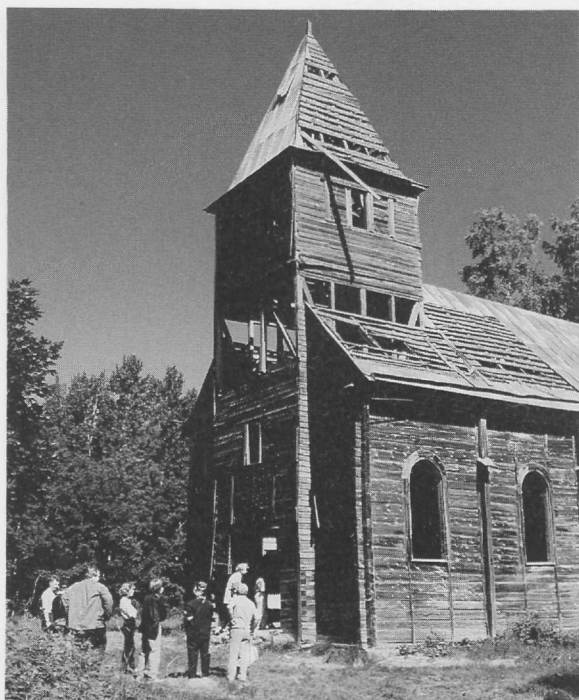


FOTO: INGEGERO WACHTMEISTER

Första gudstjänsten sedan kriget!

Det blir inte alltid som man har tänkt sig, säger prästen i sin långa, svarta rock. I brist på predikstol står han framför det provisoriska altaret, ett vanligt bord täckt av en vit duk. Svenska S:t Mikael församlingen i Tallinn har bjudit in till gudstjänst på Nargö.

Det är den första gudstjänsten sedan kriget, och dagens predikotext handlar om att allt inte blir som man tänkt sig.

Vilka ord kunde väl ha passat bättre än dessa där vi sitter på golvbjälkarna i Nargö gamla träkyrka, eller rättare sagt det skal som nu är kvar av kyrkan?

Aldrig hade väl Harald Holm tänkt sig, när han brädfodrade kyrkan, att den bara skulle användas i två år. Inte heller hade han annat att det var en hölad han så omsorgsfullt snickrade på, att kyrkan under mer än femtio år skulle fungera som matförråd åt ryska militärens kossor.

Men historien kan göra lappkast och söndagen den 13 juli 1997 firar vi gudstjänst i kyrkan. Vi har kommit från Sverige och från Tallinn, de flesta är gamla nargöbor och deras ättlingar, för

att få vara med när kyrkan återigen ska användas som kyrka.

Brädfodringen är borta, fönstren är borta, golvet likaså men skalet är kvar. 1938 invigdes kyrkan. Två år senare evakuerades ön och en av männen i byn sågade ner tornspiran för att rädda kyrkan. Den skulle inte få skändas.

Jag skänker en tanke åt de ryska korna. Det är ju deras förtjänst att vi har åtminstone ett skal till kyrka att samlas i. Utan dem hade kyrkan varit lika utplånad som alla de andra husen, alla de hus vars existens vi annat i stenhögar och murar under gräs och rosensnår.

Efter gudstjänsten fortsätter vi till kyrkogården. Här har tillsynsmännen städat. De höga järnkorsen har rests från sin vila under gräs och mossor. Somliga

har fortfarande gräsrester hängande i de smidda ornamenten med snirkliga mönster. Det är en vacker begravningsplats, alldeles vid stranden. Vi sjunger psalmer i solskenet medan vattenglittret rör sig i vågorna.

Så beger vi oss iväg till den sista anhalten, det alldeles nya minnesmärket, en sten som rests till minne av alla de nargöbor som tvingades lämna sin ö och sina hem. Vi följer stranden. Under en grästuva skymtar morbror något rostigt. Det är tomt och ofarligt, ett rostigt minne av krigets obegriplighet.

Monumentet står ute på udden. Platsen är väl vald. Härifrån breder den stora ängen ut sig, ängen som en gång rymde den södra byn, "Storbin". Här låg en gång de många gårdarna tätt med

Ovan: Kvar av Nargö kyrka är endast ett luftigt skal. Att det alls är något kvar är kornas förtjänst. Kyrkan blev en nödvändig hölada. För första gången sedan kriget hölls en gudstjänst i kyrkan denna sommar. Nedan: prästen Märten Anderssons kappa fladdrade i vinden när han vid det nyuppsatta minnesmärket påminde om alla som tvingats lämna sina hem och sin ö.



FOTO: LINDA HAGBERG



FOTO: INGEGERD WACHTMEISTER.

sina bostadshus, uthus och fiskebodas. Alla dessa hus som så småningom blev till en stor äng, den äng vars hö skördades och förvarades i kyrkan. På stranden låg fiskebåtarna på rad och då som nu syntes Tallinn som en blå siluett långt borta över vattnet.

Prästen står vid monumentet och talar, denna gång enbart på estniska, medan hans långa rock fladdrar i vinden. Under en tyst minut går tankarna till alla dem som en gång bodde här. Jag tänker på mamma och hennes syskon

som fann ett nytt fosterland och jag tänker på morfar Arthur Luther som också han var född och uppvuxen på ön.

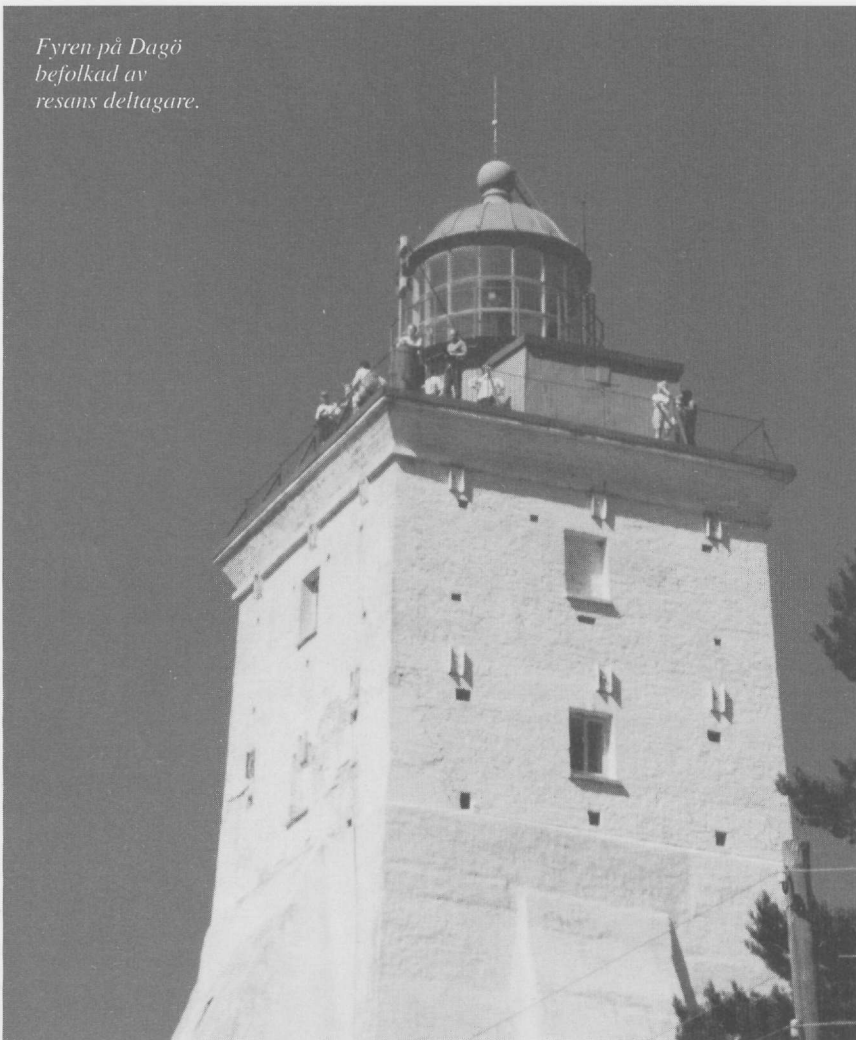
Han hade nog inte byggt sitt nya hus om han vetat att han skulle tvingas lämna det efter tio år. Än mindre om han vetat att det skulle rivas efter tolv. Jag ser bort mot skogsbrynet, mot rosen nären bortom den gamla telefonstolpen. Där ligger grunden till morfars hus och jag tänker på prästens ord om att det inte alltid blir som man har tänkt sig.

Ingerd Wachtmeister

För första gången sedan kriget hölls gudstjänst i Nargö kyrka.

Ett provisoriskt golv hade lagts i den främre delen. Golvbjälkarna fick tjänstgöra som kyrkbänkar.

Fyren på Dagö
befolkad av
resans deltagare.



Miljösamarbetet Sverige - Estland

Av Johan Niss
Foto: Erik Larsson

Östeuropa behöver en stark och oberoende miljörörelse – för att öka miljömedvetenheten och för att påskynda åtgärder mot miljöproblemen. Denna artikel beskriver Naturskyddsföreningens olika samarbeten och stöd till projekt i Estland och tar upp erfarenheterna från en studieresa som Naturskyddsföreningen genomförde i augusti 1996.

I och med de politiska omvälvningarna i Östeuropa under 80-talet kunde oberoende miljöorganisationer börja verka. Tidigare hade i princip bara statskontrollerade organisationer varit tillåtna och det var svårt att knyta internationella kontakter.

Den ökade öppenheten ledde till att också Naturskyddsföreningen kunde påbörja och med tiden utveckla ett samarbete med bl a estniska miljöorganisationer för att öka deras möjligheter

att göra sig hörda på hemmaplan. Miljörörelsen är där, precis som här, en källa till information, inspiration och opinionsbildning – nödvändiga faktorer för ett aktivt miljöarbete och en väl fungerande demokrati.

Konkret miljösamarbete

Samarbetet är inriktat på att stödja de etablerade miljöorganisationers nationella och lokala arbete med miljöproblemen. Det handlar bl a om luftförore-

ningar, Östersjöns miljö, skogsfrågor och hållbar konsumtion. I Estland har kontakterna varit särskilt väl utvecklade med Estländska gröna rörelsen, men även med Estlands Naturskyddsförening och andra grupper.

Organisationsutveckling

En viktig del i samarbetet är utveckling av organisationerna själva. Projektstödet har ökat deras möjligheter att arbeta nationellt och internationellt. Det har också ökat möjligheterna till ett ömsesidigt kunskapsutbyte där Naturskyddsföreningen fått många kanaler för att inhämta information och inspiration.

Samarbetet med systerorganisationerna i Estland sker genom direkta kontakter och framför allt genom olika nätverk: Internationella Försumningssekretariatet, Taiga Rescue Network och Coalition Clean Baltic. De flesta projekten finansieras till 80% med anslag från Sida.

Många av Naturskyddsföreningens lokala grupper - kretsarna - har sedan ett antal år tillbaka ett framgångsrikt samarbete med sina motsvarigheter i Estland.

Studieresa

Den 9-14 augusti 1996 for 16 representanter från Naturskyddsföreningen till Estland för att knyta kontakter och planera nya samarbetsprojekt med den ideella naturvården där. Reseprogrammet var förberett med en mängd givande möten med lokala och nationella miljöorganisationer i Estland.

Det kändes spännande redan när vi på resdagen träffades för att gemensamt förbereda vår resa. Det var människor från hela landet, motiverade och nyfikna på ett samarbete med Estland. Entusiasmen tilltog när vi nästa dag på plats träffade våra estniska kollegor, som ville visa så mycket som möjligt av sin natur och miljö och knyta kontakter.

Det var ett verkligt tufft program de lagt upp: besök hos lokala miljögrupper med skiftande inriktning, representanter för statliga myndigheter, förskräckande inblickar i brutal miljöförstöring och underbara naturupplevelser.

Allt kändes mycket nära, egentligen inte som ett internationellt utbyte: De gamla svensköarna Dagö, Ösel, Ormsö och hela västkusten påminner om natur och kultur på Gotland, Tallinn om Visby osv. Lite varstans stötte vi på minnen från vad man kallade den gamla goda svensktiden (1561 resp. 1621 - 1710). Idag talar bara ett fåtal på öarna svenska fick vi veta, men vi överraskas av att några av guider och andra är svensktalande - de har lärt sig via radio och TV, men givetvis även på universitetskurser.

Mycket av vad vi ser de kommande dagarna drabbar oss starkt, när vi ser och hör vad människorna och miljön här varit med om under olika herrar, framförallt den senaste sovjetiska regimen... Men vi förstår också vilken stor roll miljöfrågorna och miljörelsen kom att spela under frigörelsen, den sjungande revolutionen, åren kring 1990.

Vi upplevde mycket dessa dagar - här är ett rapsodiskt referat baserat bl a på deltagarnas egen resedagbok.

Vår resa startade i Tallinn hos Valdur Lahtvee, vice ordförande i Estländska Gröna Rörelsen (ERL) och chef för Östersjökontoret i Tallinn. Han blir vår mångkunnige och engagerade guide under hela vistelsen i Estland. Efter en snabbtitt på staden och dess miljöproblem blir det ett första intensivt möte med 15 estniska kollegor från olika miljöorganisationer, bl a Arvo Iital, nyvald ordförande i Estlands Naturskyddsförening, som med sina 49 lokalavdelningar främst arbetar med landskapsvård och ekologisk utbildning.

Vi far därefter med buss längs kusten och tar färjan över till Dagö/Hiumaa. Vi besöker Kärdla och övernattar i en stugby som ingår i ett informations- och turistprojekt med miljöinriktning. Dagen efter börjar med ett besök vid den fågelrika Käinabukten som ligger på promenadavstånd. Dagen fortsätter med besök vid Dagö länsmuseum, Köpu fyr från 1500-talet, lunch vid den vackra och gamla Pihla gård. Vi hinner också med ett snabbdopp i Ristnabukten där en gammal bunker påminner om att området tidigare var förbjudet att beträda. En snabbtitt på ett nybyggt reningsverk finansierat av Sverige är sista anhalten innan vi möter våra kollegor vid Söera hembygdsmuseum. Det nybyggda reningsverket kostade förresten ca 9 miljoner att bygga och för den summan hade esterna själva kunnat uppföra åtminstone 4 likvärdiga anläggningar. Det svenska, bundna biståndet (som favoriserar svenska företaget) har tyvärr sina ineffektiva baksidor.

Vid Söera hembygdsmuseum får vi en intressant förevisning och vi bänkar oss vid ett långbord med rökt näbbgädda, hembryggt öl, mörkt bröd m m till durspelsmusik för att diskutera fortsatt samarbete med de lokala miljöaktivisterna.

Morgonen därefter far vi över till grannön Ösel/Saaremaa, liksom hela Dagö naturskyddad. 120 fredade områden/objekt, det äldsta redan 1910. Kalkbrott och grustag har lämnat fula sår men brytningen regleras nu hårdare. Strandskyddet förbättrades 1995, men det är många konflikter med nygamla ägare. Detsamma gäller skog, våtmarker etc när den förut statligt "ägda" marken nu återlämnas. Den för rättvisan nödvändiga åtgärden väcker akuta naturskyddsfrågor som inte är lätta att lösa.

Vi besöker Karja 1200-talskyrka och

far sedan vidare till den 11 km² stora nationalparken Viidumäe, med havsörn, svart stork, berguv, slaguggla, älg, kronhjort, varg (det finns mellan 25 och 30 enbart på Ösel!), endemiska växtarter. I nationalparken fungerar också något för Sverige okänt att man får böter för åverkan på bl a tibast, murgröna och idegran. Vildsvinen är ett problem för jordbrukarna på ön men hålls nu efter med jakt och av vargarna.

I Ösels huvudort Kuressaare, vacker f d kurort som fick reningsverk (finansierat av Sverige) redan 1988, är det en stor sammandragning med Ösels miljöfolk. Fiske, sälår, ökad bilturism m m diskuteras i grupp. En föreslagen bro till fastlandet är en stridsfråga.

Kvällsbad och övernattnig i Kuressaare är sista aktiviteterna innan vi nästföljande dag far vidare till fastlandet via Muhu och färja. I Virtsu har vi ett möte med Peter Vissak, ordförande i Läänemaa läns ERL-grupp, Virtsu Society for Nature Education. Han är estnisk representant för EUCC (European Union for Coastal Conservation, med bas i Leiden, Holland). Och också chef för Laelatu ängsreservat. Inledande diskussioner avslutas med en utflykt till reservatet och besök på fältstationen där. Området har haft det största antalet kärlväxter per hektar (74 st) i norra Europa. Ett rekord som slogs för något år sedan av en ängsmark någon mil norr om Virtsu. Den omfattande slåttern sköts av ideella krafter och med visst statligt stöd, men det saknas både manskap och redskap för att genomföra det stora arbetet tillfredsställande. Ett antal forskningsprojekt pågår i reservatet.

Vidare till staden Pärnu och dess Marinbiologiska center, som demonstreras av bl a chefen Jüri Tenson, Jüri berättar om hur ERL och 10 000 pärnabor demonstrerade vid dåvarande Sovjetbasen mot miljöförstörelsen. Idag finns en miljöplan men ont om pengar. Förutom stöd från Naturskyddsföreningen (via nätverket Coalition Clean

Baltic) är också norska Naturskyddsföreningen och vänorten Södertälje med och stöttar miljöarbetet.

Den händelserika resan avslutas i Tallinn där vi besöker Östersjökontoret och gör en rundtur i staden. In i det sista diskutering det rika utbytet av vår resa och framtida samarbetsplaner.

FAKTA

(för vidare information)

Johan Niss

Naturskyddsföreningens
Östeuropasamordnare

Erik Larsson

Naturkontakt
Naturskyddsföreningen

Coalition Clean Baltic

c/o Naturskyddsföreningen
Box 4625, 116 91 Stockholm
Tel: 08-643 65 95
e-post: Gunnar.Noren@snf.se
(CCB ger ut CCB Newsletter)

Taiga Rescue Network, Ajtte

Box 116, 962 00 Jokkmokk
Tel. 0971-170 39
e-post: Taiga@jokkmokk.se
(TRN ger ut nyhetsbrevet
Taiga News)

*Internationella
försurningssektariatet*

Box 7005, 402 31 Göteborg
Tel: 031-10 55 90
E-post: Reinhold.Pape@snf.se
(Ger ut Acid News)

Naturskyddsföreningen

Box 4625, 116 91 Stockholm
Johan Niss, tel: 08-702 65 19
E-post: Johan.Niss@snf.se
(Internationell kontakt och
Naturkontakt informerar
regelbundet om samarbetet).

Vid Söera hembygdsmuseum



Hembyggsdagen

lördagen den 30 augusti



Varmt var det ute och ganska varmt var det inne på Berzeliiterrassen. Många var vi som hade samlats (ca 230 personer) för att träffas, lyssna på tal och se på Rågöbornas danslag. Klockan två började programmet med allsång under ledning av Ain Sarv. Välkomstord av vår ordförande Sven Salin, som bl a påpekade närheten till Norrmalmstorg där det ju var demonstrationer måndag efter måndag under frigörelseprocessen.

Lars Grundberg, ambassadör under frigörelseprocess, demokratisering och kungabesök fick sedan ordet. Han berättade om försörjningskrisen 1991-92 då medicin, foder och olja bara uteblev från Sovjet med påföljande ransoneering. Det mest fascinerande intrycket Lars upplevde i Estland var det svenska kungabesöket och det starkaste intrycket var när tre körer sjöng i snön i Tartu. Sången studsade mot snön. Som Runöättling blev jag naturligtvis extra glad då Lars efter att ha berättat om sina resor i svenskygderna talade lite extra om Runö.

Så blev det Rågömusik och efter det Rågöbornas danslags historia som framfördes av Arnold Lindgren. Kort referat: "det är roligt att dansa, utan Ragnar Rosenborg hade vi inte existerat, kom med och dansa, barn och barnbarn."

Allsång igen och sen kom danslaget!! Yllebyxor och yllekjolar. Puh!

Duktiga är dom. Dessutom lyckades dom "locka" upp halva publiken till en långdans.

Information om skogsinventeringen och markåterlämnandet samt pålysningar följde sedan. Traditionenligt avslutades dagen med Modersmålets sång.

Ulla-Stina Rundgren

Ovan i v Lars Grundberg och intill spelmännen Ain Sarv, Endel Enggrön, Manfred Strickman och Hjalmar Enggrön.

Årets kulturstipendiater Rågöbornas danslag var dagens huvudattraktion.

Ain Sarv och spelmännen fick tillsammans med danslaget upp publiken i en långdans.





Ragnar Rosenborg mottar årets kulturstipendium ur ordföranden Sven Salins hand.

Alice Wiklund uppvaktades på guldrörelsdagen med blommor.



Arnold Lindgren berättade livfullt och underhållande om Rågöbornas danslags historia.



Erhard Lindman skötte lottförsäljningen åt SOV.



Kom med till Vin & Sprit- historiska museet!



Söndagen den 19 oktober kl 14.00 blir vi guidade av museichef Mirja Lausson. Visningen tar ca en timme. Därtill en stunds samvaro.

Pris 60:-.

Anmäl dig senast den 6 oktober till Ulla-Stina Rundgren 08-612 75 99.

Adress: Dalagatan 100. T-bana till S:t Eriksplan eller Odenplan. Bussar: 69 till N Stationsg, 40 till Vanadisvägen eller 46 till Ynglingagatan.

SOV
STYRELSEN

Hjälp DI rädda svensk kulturskatt i Estland!

Dagens Industri har satt igång en insamling till Svenska kyrkan i Reval. I juni kunde affärstidningens 97 400 prenumeranter läsa om S:t Mikaelkyrkan. En tredjedel av förstasidan och fem insidor handlade om kyrkan och om Ivar Boman, kyrkans outtröttlige kyrkorådsordförande.

Dagens Industri har aktiverat sig för Estland flera gånger under 1990-talet. Mitt i den smällkalla vintern 1992 organiserade tidningen en oljeleverans till fjärrvärmeverket i huvudstaden som mer eller mindre utsattes för en bojkott från de ryska oljeleverantörerna. Och den som besökt Estland har säkert i tidningsständer sett en tidning, som med sina rosa sidor och layout påminner starkt om Dagens Industri; så är också Äripäev ett dotterbolag.

Det var ordföranden i kyrkorådet i Svenska kyrkan, Ivar Boman, som kontaktade tidningens chefredaktör Hasse Olsson. En journalist besökte kyrkan och Rickul och skrev sedan ett reportage som sträckte sig över fyra sidor i tidningen. På ytterligare en sida fanns chefredaktörens upprop. Fem sidor är mycket i en tidning, som vinnlägger sig om att alltid skriva kort om alla nyheter. OK, även om man tänker på att herr Boman syns på inte mindre än sju bil-

der, finns ändå en utförlig beskrivning om kyrkans och församlingens situation. Om boxningsklubben som höll till i kyrkan efter andra världskriget, om de höga uppvärmningskostnaderna under vintern, om den stora utbombade tomt bakom kyrkan som skulle kunna bli ett svenskt/nordiskt kulturcentrum och en historik om estlandsvenskarna som heter duga, med mera.

Uppropet publicerades den 17 juni då Näringslivssverige gått ner i varv. Det kan komma in mer pengar, men vid Kustbons pressläggning hade det kommit in cirka 100 000 kr och namnen på donatorerna hade publicerats vid ett tillfälle. Bland givarna fanns både tidningen och dess personal, Estline och SAS men också en del privatpersoner.

Ytterligare artiklar om Svenska kyrkan och namn på dem som skänker pengar skall publiceras, men något datum var inte bestämt vid Kustbons pressläggning.

Mattias Reinholdson

Nargö Södra byn. Utsikt från S:ta Maria kapell på Vallberget över Södra byn. Närmast syns Frans (Valli-Frans) och Sedonie Rosens hus och bodar. Vykort från 1900-talets början. Tillhör Margit Rosen Norlin

Ett flyktäventyr år 1808

En berättelse från Nargö av Emil Wikman



Året är 1808. Ryssland har anfallit Sverige-Finland och Finska kriget rasar för fullt. Fem finlandssvenska soldater som misslyckats med ett uppdrag köper en skraltig båt och försöker fly till Sverige. Men i en stormby faller masten överbord och seglet flyter iväg. Båten driver redlost.

Läs den spännande berättelsen om hur Nargö fick två nya stamfäder, skriven av Emil Wikman för mer än fyrtio år sedan. Wikman själv presenteras närmare efter berättelsen.

Så här berättar Emil Wikman: Det var i augusti år 1808. En segelbåt var på väg från Porkala skärgård till Sverige. Båten var gammal och bräcklig och läckte. Spriseglet var slitet, lappat och fullt med små hål. Lika dåligt beställt var det med klyvarseglet. Alla linor, skot och stag var utslitna. Ett par åror som fanns i båten var svaga och bristfälliga. Under normala förhållanden skulle ingen ha farit ut på havet med en dylik farkost. Båten hade använts bara för fiske, i den inre skärgården, innan denna havsfärd begynte. Men nu var det krig.

Ombord fanns fem soldater. En av dem var korpral, de övriga var meniga män: alla var de rekryterade från finländska soldattorp. De talade svenska och deras hemort var en nyländsk kustsocken. Unga, friska och trevliga män.

De hade i mars fått order att bevaka en landsväg nära intill Tavastehus för att i mån av möjlighet hindra ryssarnas frammarsch till staden. Men den ryska hären hade gjort en kringgående rörelse och avskurit deras förbindelse med det truppförband de tillhörde. Då deras uppdrag hade misslyckats sökte de sig ner till kusten för att vid öppet vatten försöka sjövägen komma över till Sverige. Nu var de på väg, på flykt undan kriget. De hade ingen lust att bli tillfångatagna av ryssarna eller komma i delo med de finländska militärmyndigheterna. Un-

der pågående krig kunde man bli arkebuserad för att man svek sin fana.

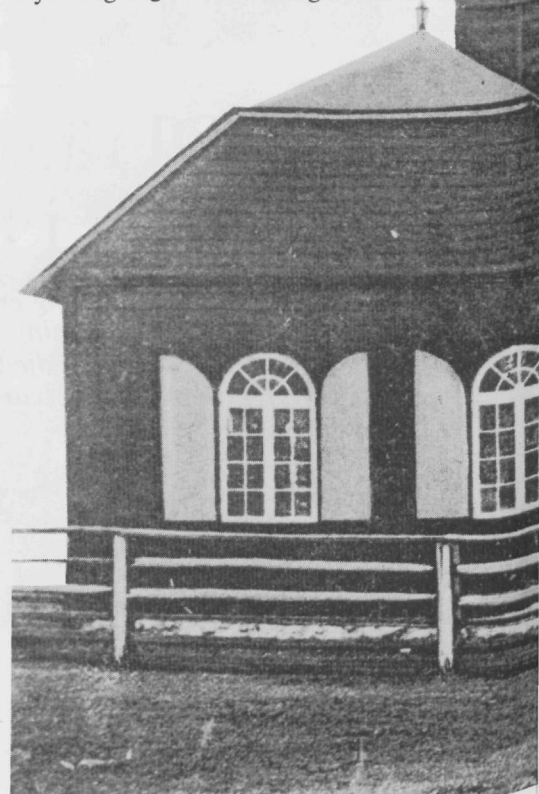
Det hade dröjt länge innan de kunde realisera sina planer att komma över till Sverige, för att det hade varit svårt att få köpa en båt för de pengar de förfogade över. Dessutom var det riskabelt att göra en sådan flyktfärd på våren och försommaren. Nätterna var för ljusa, man kunde lätt bli sedd. Men augustinätterna var mörka och risken mindre än under sommarmånaderna. Årstiden ansågs lämplig för den färd man länge hade planerat.

I gryningen en morgon hissade man segel och begav sig på väg. Man kom lyckligt och väl ut ur Pickalaåns mynning. Seglade öster om Svinö och Kalvö ut på Wormsöfjärden. Det blåste frisk bris från norr. Seglet stod bukigt utspänt. Med god fart passerades de yttersta kobbarna och skären i Degerby skärgård. Kursen var ställd på Gåsarudd. Man tänkte hålla sig till skärgårdsfaret, för så var det mindre risk att komma ut på öppna havet med dess faror och svårigheter. Trots att man inte hade vare sig sjökort eller kompass för att kunna navigera rätt, var man dock vid gott mod. Flyktfärden föreföll utförbar och på förhand beräknad att lyckas. Soldaterna litade på försynens skydd. I den förtröstan styrde man alltså västerut, ditåt där räddningen väntade. Nådte man den

svenska kusten skulle det inte bli några svårigheter att få börja ett nytt liv. Det var de fullt övertygade om allesammans.

Korpralen, han hette Fredrik, satt vid rodret. De övriga soldaterna satt eller låg i båten. Man skrattade, pratade och sjöng visor, man berättade bygdehistorier, vitsar och sagor. Och man såg sig omkring på de bygder man seglade förbi.

Men plötsligt kom en kraftig stormby. Utan att de observerade hur det gick till, brast styrbordsstaget till masten, som föll överbord på babordssidan; klyvarseglet gick samma väg. Innan de



fem visste ordet av var de utan segel i båten. Seglet drev på vattnet ett gott stycke från båten, utan att de hade möjligheter att bärga det. När de med hjälp av årorna gjorde ett försök att nå seglet, brast de ruttna träbitarna, som benämnts åror. Båten var segellös och på drift ut mot öppna havet. Nordanvinden friskade i, de lämnade de yttersta holmarna i Barösunds skärgård bakom sig. Ingen människa såg dem eller hörde deras nödrop. Alla skär de passerade föreföll öde och obebyggda. Vart bar det av?

Itvå dygn drev de långt ut på Östersjön. Men så mojnade stormen, det blev lugnt och vackert. När det friskade i på nytt kom vinden från väst och småningom från sydväst. Först blåste det svagt, men efterhand kraftigare och kraftigare. Båten fördes av vinden mot estniska kusten.

Någon egentlig livsfara var det dock inte för soldaterna i båten. Mat hade de försett sig med i tillräcklig mängd i den by i Sjundea därifrån de hade seglat ut. De hade med sig torrt bröd, salt fisk, rökta färbogar och fläsk. Men bara en enda liten kagge med dricksvatten - tyvärr. Färskvatten skulle man nog få på de holmar man passerade, hade de resonerat vid avfärden. Korpral Fredrik tog befälet, ransonerade vattnet och manade kamraterna att vara lugna och besinningsfulla. Han fördelade provianten i lika stora portioner och gav order om att alla i tur och ordning skulle ösa - båten hade börjat ta in vattnet i oroväckande hög grad. Den ena spanten efter den andra började ge efter för påfrestningarna. En och annan våg ville också slå in över båtbanken, Alltjämt drev man österut.

När den fjärde dagen grydde syntes äntligen land föröver. Landet föreföll att vara en ö. Men vilken ö det var, det visste man inte. Det gjorde ju strängt taget också detsamma. Huvudsaken var att försöka styra båten efter bästa förmåga och se till att man kom i land. Det var

den enda utvägen till räddning, det hade man fullt klart för sig. Tanken att nå den svenska kusten hade de för länge sen gett upp. Land som land, det var bättre än att driva som skeppsbrutna här ute på Östersjön i en usel och läckande båt.

Det var nu full sydvästlig storm. Båten gungade på vattnet som ett nötskal. Soldaterna började bli sjösjuka och må illa. Men de närmade sig ön med ilfart. När de spanade efter någon landningsplats, såg de att stranden närmast var översållad av större och mindre stenar. Ingen vik eller hamn syntes till. Det var bara att styra på måfå rakt på land. Med ett brak stötte båten på en undervattenssten, de fem kastades alla i sjön, och båten sjönk med all deras utrustning. Men soldaterna simmade och kravlade sig på det torra allesammans. De fick, torr, fast mark under fötterna och det var huvudsaken. Våta, trötta och ur humör lade de sig att sova under en stor, yvig gran, och somnade in omedelbart. Seglatsen var avslutad.

Följande morgon började flyktingarna vandra längs stranden österut. Vår för de just valde den riktningen gjorde de inte klart för sig. Det blev bara så. Inga människor syntes till. Ön föreföll obebod. I så fall var deras belägenhet fatal. Utan mat och utan annan utrustning än kläderna på kroppen kom man inte länge tillrätta. Men man vandrade dock på i sakta mak och hoppades på att slutligen komma till någon mänskoboning. Hallå, gossar, ropade korpral Fredrik. Titta ditåt. Ser ni - en by! Hurra!

Byn kröp samman österom en hög vall, låg vackert vid stranden av en vik. Husen var små med torvtak och såg gråa ut. Men vad gjorde det? Där bodde i alla fall människor.

Soldaterna gick in i det första hus som låg i deras väg - och människorna som bodde i fiskarstugan talade svenska. De hade kommit till folk som talade deras eget språk!

Många minuter räckte det inte förr-

än soldaterna visste var de var. De hade landat på Nargö - Naissaar - Kvinnoön. På en estnisk ö där det i århundraden hade byggts och bott svenskar. De hade kommit till ett typiskt fiskarsamhälle, där man levde av havsfiske och småbruk. Vilka bekände sig till den lutherska religionen och de höll svenska seder och bruk i ära.

Fredrik och en annan soldat stannade kvar i byn för all framtid. De gifte sig med flickor i byn och bildade familjer, växte in i samhället, blev ett med de övriga fiskarfamiljerna och stamfäder för släkter som i generationer framdeles befolkade ön. Nargö hade fått ett tillskott av två unga, friska, starka karlar. De övriga soldaterna sökte sig tillbaka till det erövrade Finland. □

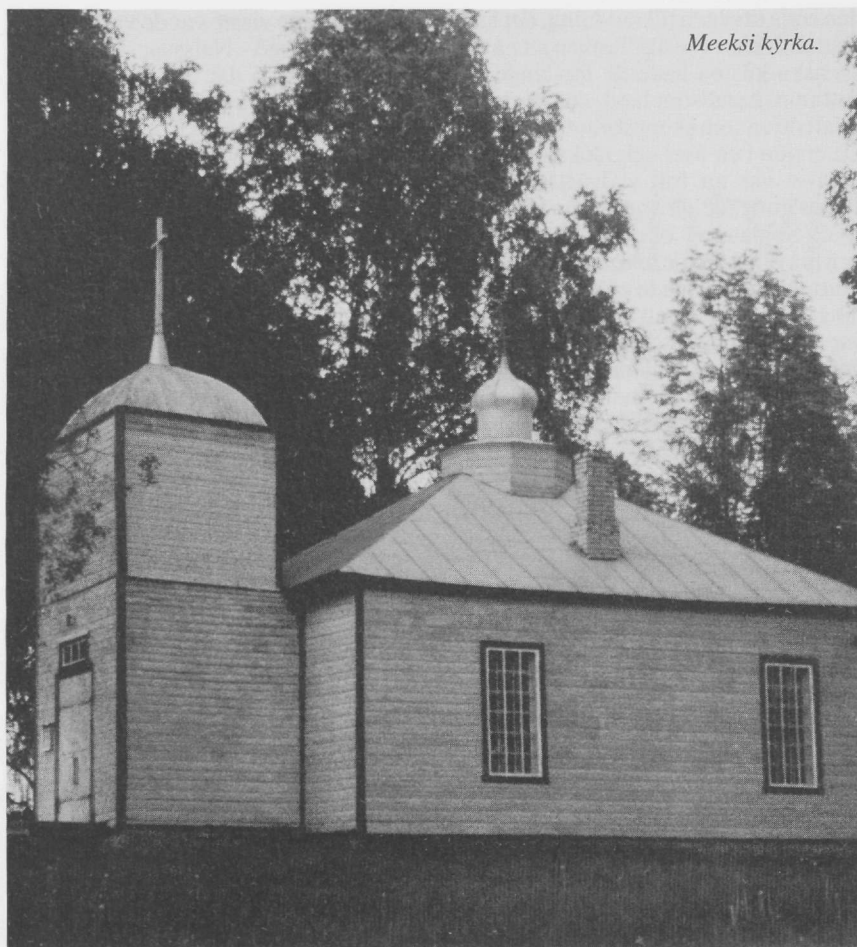
Den här berättelsen publicerades i Åbo Underrättelser den 23 december 1958. Emil Wikman föddes i Reval 1905. Hans far kom från Nuckö och mor från Nargö. Wikman samlade uppgifter om traditioner, liv och förhållanden i estlandssvenska bygderna. Han har också tidigare medarbetat i Kustbon: 1950 Om fisktransporterna inom Finska vikens kustvatten under gångna år, 1958 "Nargöborna flyttar bort", 1960 "Ett gulnat Nargöbrev berättar" - från Benjamin på Nargö 1894, när han rymt från rysk militärtjänst och tjänat på engelskt fartyg, 1961 "En ödesmättad höstnatt" - Reval oktober 1905.

Emil Wikmans berättelse hittades av Stig Appelgren i Brages urklippverk i Helsingfors. Där har allt av betydelse ur finlandssvenska tidningar klippts ur, klistrats upp, katalogiserats och arkiverats. Brages urklippverk är en forskningsinstitution och tillgänglig för alla. Den grundades av Otto Andersson, utforskaren av estlandssvenskarnas musik, som dessförinnan hade grundat Föreningen Brage (1906). □

Helene Ahlberg

S:ta Maria kapell på Nargö. Kapellet invigdes 1856 och blev nerbränt av 1918 av ryssarna. Skolhuset i bakgrunden från 1874 förstördes ca 1950-70 av sovjetisk militär. Vykort från början av 1900-talet. Tillhör Margit Rosen Norlin





Meeksi kyrka.

Tillsammans med Rågöbornas danslag reste jag till Estland i juni. Vi skulle till Setomaa och nordöstra Estland. Setomaa som ligger i sydost är huvudsakligen ortodoxt och hälften av Setomaa är fortfarande ockuperat av Ryssland.

Via Estlands största vintersportort Otepää kom vi till Suur Munamägi, som är Baltikums högsta berg. Från 317 m över havet är utsikten milsvid. Därefter passerade vi Meeksi kyrka som byggdes mot maktavarnas vilja på 1950-talet. Ain Sarv, som var vår reseledare, berättade att ibland revs om natten det som byggts under dagen eller också fängslades de som arbetade med kyrko-bygget. Kyrkobygget fullföljdes trots detta och den lilla blågrå kyrkan har använts sedan dess.

Efter Rõuge som är landets djupaste insjö, nådde vi Värška sanatorium vid Pihkva järv. Värška sanatorium har sjöutsikt och envetna mygg, men också hög standard på tvåbäddsrummen som har dusch.

Enligt den gamla kalenderräkningen inföll pingstdagen den 15 juni. Denna pingsthelg åkte vi till Värška ortodoxa kyrka, en röd tegelbyggnad med sär-

En nubbe på gravnen

Värška ortodoxa kyrka.



egen utsmyckning och välvärdad kyrkogård. Gravarna kantas av bänkar och blommor, blommorna sprider sig längs gångstigarna. Inne i kyrkan står gudstjänstbesökarna upp, sången är a cappella. Prästen stänker vatten och tänder rökelse. Besökaren kommer och går som hon vill.

Resan gick vidare till Saatse museum med jordbruksredskap och andra intressanta saker från äldre tider. Museet ligger alldeles intill en kontrollinje som av Ryssland betraktas som gräns, men av Estland som tillfällig kontrollinje. Vägen går genom territorium, som kontrolleras av Ryssland. De administrativa gränserna förändrade Moskva 1946 och det går rykten att några bönder då hade bjudit lantmätaren på brännvin för att hamna på ena eller andra sidan.

Saatse kapell och kyrkogård blev en annorlunda upplevelse. Det var pingsthelg och vacker försommardag, församlingsborna hade samlats runt gravarna efter gudstjänsten. Där dukade de upp med termoskaffe, brännvin och likör. Det medhavda bordet stod mellan de fasta bänkarna på gravnen. Kakor och bullar av bästa sort serverades, en förbi-passande granne bjöds på nubbe. Sista

droppen hälldes på graven. Att samlas så här är en gammal tradition som gått i arv sedan ingen minns när. Människor i alla åldrar deltog, och liknande tillställningar förekommer tydligen nästan alla stora högtidsdagar eller andra dagar av betydelse för de levande och troende. Det hade jag aldrig upplevt tidigare.

På eftermiddagen åkte vi vidare till Piusa sandgruva. Med sina utgrävda valv i sandstensberget ger den känslan av en stor katedral. Valven och de mörka gångarna (orter) sträcker sig några hundra meter genom sandåsen bort till det öppna sandtaget. Det kompakta mörkret gjorde att vi inte vågade ta oss hela vägen fram.

Den öppna delen av gruvan består av flera lager olivfärgad sand som packats, däribland den finaste vita kvartsand som används vid glas- och porslinsframställning. På några ställen ser sanden ut som kristaller eller genomskintligt glas. I den öppna delen av gruvan har det bildats meterdjupa sjöar där små grodor hoppar omkring. Några barn plaskade omkring i vattnet som var cirka 30 grader varmt, eftersom solen låg på och värmdes upp det.

Efter utflykten väntade kaffe på hotellet, och förberedelserna inför kvällen då rågöborna skulle visa upp sin dans och musik. Kvällens pingstfest i Värskas hembygdsgränd var resans mål. Ett tiotal olika lokala sång- och dansgrupper uppträdde och Rågö danslag var efterlängtade långväga gäster. Kvällen avslutades med allmän dans där rågöspelmännen bidrog som ett annorlunda inslag.

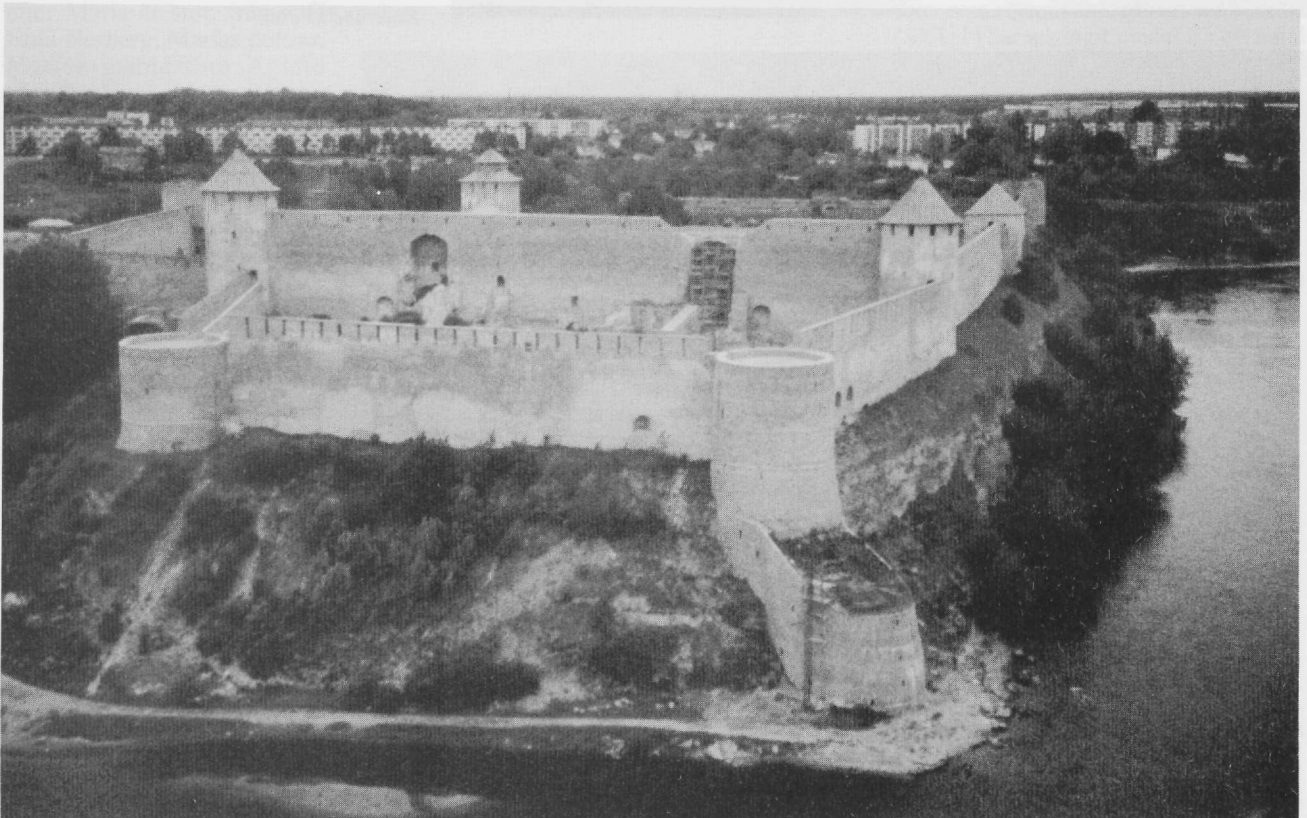
Nästa dag besökte vi Estlands nationalmuseum i Tartu för att se föremål från Rågöarna. Dagen därpå bar det



Piusa sandgruva.

iväg mot Kuremäe kloster, som troligen var det enda nunneklostret, ett av fyra ortodoxa kloster som fick fortsätta sin verksamhet även under sovjettiden. Två av dem låg i Ryssland. De andra båda är Petseri och Kuremäe. Petseri ligger fortfarande på ockuperad del av Estland och vi fick inte visum att besöka klostret och den estniska skolan som ligger där. En nunna guidade oss i Kuremäe kloster och berättade att det går rykten att två sovjetflygare räddades i klostret under tiden för den tyska ockupationen.

Borgen Jaanilinn eller Ivangorod som ligger på andra sidan av Narva älv.





Minnessten över Georg Stiernhielm i Vasula, nära Tartu. Stenen är rest av SESK.

Hermannsburg.



En av dem blev senare hög militär och kunde mildra partiaktivisternas påtryckningar på klostret.

Från Kuremäe bar det vidare till Narva för ett besök på Hermannborg, som under svenska kungars överinseende byggdes i åtta våningar med skottgluggar. Från balkongen ser man in i ett före detta estniskt område men som nu tillhör Ryssland. Grannborgen Jaanilinn i Narva-Jõesuu tillhör Ryssland.

Sista dagen på gruppresan

På återvägen berättade Ain Sarv att vi nu åkte värdshus förbi när vi passerade landets bästa restaurang vid Kolga gods innan vi besökte Kiiu tornborg och Jägala vattenfall.

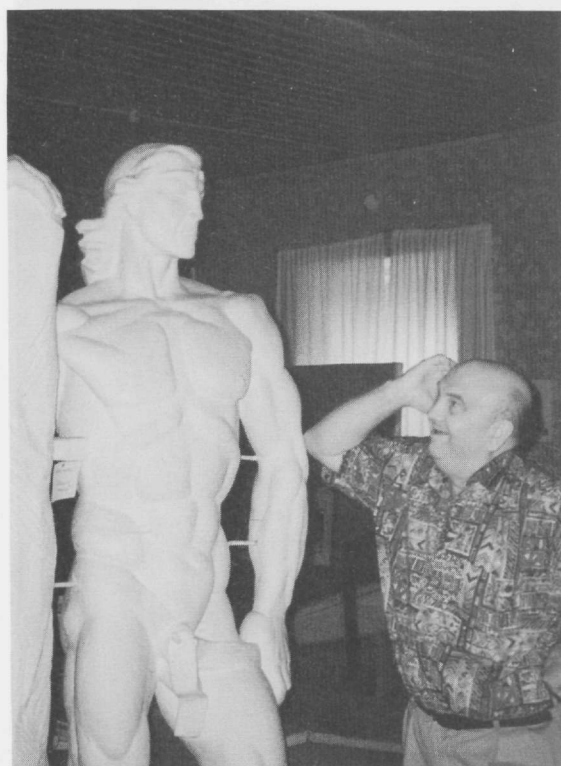
Väl tillbaka i Tallinn skiljdes vi åt, men jag fortsatte på en egen rundtur till bl a Porkuni insjö som har flytande öar som inte förbinds av något mer än växternas rötter. Vi hyrde en eka och rodde ut till en av öarna, där buskar, al, björk och vide växer. Öarna gungar som en vagg. Missar man rötterna som binder ihop växterna kan man råka ut för ett ofrivilligt bad, och hur det skulle ha slutat för en så gammal gubbe som jag vågar jag inte tänka på. Under min tur blev jag blöt upp till midjan, och på sällskapetets inrådan avstod jag från vidare ö-besök. Men kul var det!

Nästa år blir det nya äventyr. Ännu finns mycket kvar att upptäcka i fäderneslandet.

Herbert Stahl

Jägala vattenfall.

Nedan: Saatse museum och Kuremäe kloster.



Svenskbydagen på Gotland

SVENSKBY SIDAN



Årets svenskbydag på Gotland ägde rum under en dag som till ovanligheten den här sommaren gav en hel del regn. Nu tycks väderguden ha hört eventuell bön, för när kyrkklockorna ringde in till gudstjänst i Roma kyrka så hörde det upp att regna.

Därmed gick det riktigt bra att samlas i ängnet intill prästgården som vanligt till årsmöte för Föreningen Svenskbyborna. 1997 är något av ett mellanår och några större förändringar i Föreningen ägde inte rum. Årsmötet gästades av några svenskbybor från Kanada och hela gudstjänsten sändes via en mikrofon och mobiltelefonens mirakel direkt hem till familjen Malmas hem i Gam-

malsvenskby i Ukraina där ett tjugotal svenskar satt och lyssnade. En svensk affärsman som etablerat sig i Kachovka i Ukraina, snett över dammen från Gammalsvenskby sett, Carl-Olof, "Lollo", Sturén hade bekostat detta och sett till att det blev praktiskt genomförbart. Sturén har även på annat sätt hjälpt byn och dess invånare, såväl svenskar som tyskar och ukrainare. Heder åt den mannen!

Även om det inte hände så mycket nytt just i år, så planeras det desto mer inför 70-års minnet av ankomsten till Sverige för majoriteten av svenskbyborna. Till minneskriften efterlyses det intervjuer och hågkomster rörande

etableringen i Sverige. En minneskrift med namnet *Svenskbyborna 70 år i Sverige 1929-1999* bör ju också innehålla material om just de enskilda svenskbybornas liv under de gångna 70 åren, med alla mödor, svårigheter, anpassning och framgångar i lämplig blandning.

Ni äldre: skriv om era upplevelser. Ni yngre: ta bandspelare och anteckningsblock till er hjälp och ställ frågor om hur era anhöriga har haft det sedan ankomsten till Sverige. Det är också av intresse att få reda på hur det har varit att växa upp som andra och tredje generationens svenskbyättling i Sverige, minsann.



SVENSKBY-KLIPP

Maria Norberg (f Mengel) i Gammalsvenskby har helt hastigt ryckts bort. Maria drabbades i maj av vad som verkar ha varit en hjärtinfarkt och avled redan samma dag hemma. Saknaden efter Maria är stor, främst för maken Emil Norberg, Marias döttrar, Marias gamla mor Agafia (Agatha) Hoas, men även bland alla dem som fått förmånen att lära känna Maria.

Maria föddes i Klosterdorf den 26 juni 1925 som dotter till skolläraren Johannes Mengel och dennes hustru Agafia Luzenko. 1937 försvann Johannes Mengel i stalintidens utrensningar och Agafia gifte så småningom om sig 1938 med änklungen Andreas Hoas i Gammalsvenskby. På så sätt kom Maria att växa upp i en flerspråkig familj i Gammalsvenskby. Maria gifte sig med en ryss och fick två döttrar. Senare kom hon att ingå äktenskap med Emil Norberg.

Maria lärde sig aldrig högsvenska men talade en genuin gammalsvenska och skrev även brev på denna dialekt. När maken Emil satt i fängelse skrev Maria kodade brev på gammalsvenska med kyrilliska

bokstäver - det var nå't att bita i för censuren det! När Emil efter avtjänat fängelsestraff skulle avtjäna också fem år förvisning i Sibirien så reste Maria till honom för att leva och bo med honom där till dess att de kunde återvända hem till Gammalsvenskby. Maria var alltid mån om de sina och var den som gärna stod för det rent praktiska. Maria var vänfast och gästfri: frid över ditt ljusa minne Maria, vi saknar dig.



Kontakten med Gammalsvenskby har varit och är ganska tät i sommar och i höst. En mindre grupp svenskbybor, Kjell Kotz m.fl. besökte byn i juli. I augusti åkte Åke Uthas, Gunilla Martis-Linder och en grupp lantmätare från Skåne dit och i september gör en grupp bestående av prästerna Kjell Knutas och Staffan Beijer samt representanter för Föreningen Svenskbyborna en gemensam resa. Svenska Kyrkan i Utlandet (SKUT) har anslagit medel för ett antal kyrkliga besök per år ned till den svenska lutherska församlingen i Gammalsvenskby. Kontakten med byn har också förbättrats avsevärt genom kontakten med Carl-Olof Sturén i den närliggande staden Kachovka. Sturén, hans son och hans svåger har byggt upp en väl fungerande konservfabrik under varumärket *Tsumak* och de har på olika sätt praktiskt kunnat stötta svenskbyborna.

Adventsträffen i Sättra, söder om Stockholm, med gudstjänst och efterföljande samkväm äger rum andra söndagen i advent som traditionen bjuder.

Ring gärna Georg Andreasson (Hinas) på telefon 08-550 443 13 för närmare information.

Alla, såväl svenskbybor och estlandssvenskar som andra intresserade, är välkomna!

Svenskbybornas höstträff på Svenskbygården i Roma äger lika traditionellt rum i höst. Lördagen den 25 oktober kl. 19.30. Anmälan till Anna Engström på tel 0498-21 76 45. Välkomna!



Sommarbarn lär sig att bära det med jämnmod: När födelsedagen kommer är släkt och vänner oftast upptagna av semester på annat håll.

- Man är inte så bortskämd med att folk har tid att fira en. Det brukar bli en hälsning från Lofoten eller så, säger jubilaren, Vi-medarbetaren och barnboksillustratören Mati Lepp när Kustbon gratulerar. 26 juli fyllde han 50 år. Fortfarande en vecka efter det stora kalaset är Mati Lepp upprymd och salig.

- Den här gången skrev jag en ordentlig inbjudan i god tid. Så gott som alla kom, över 70 personer, fastän det var mitt i sommaren!

Det blev en födelsedagsfest med östersjöprägel, helt efter födelsedagsbarnets önskemål. Inte minst som en hyllning till föräldrarna Salme och Eduard Lepp, som på olika vägar kom till

Kustbon gratulerar

Här har Mati tecknat gården i Hapsal och farmor som vinkar farväl efter bilderna i fotoalbumet som hans mamma fick med sig i flykten till Sverige.



Sverige som flyktingar från Estland i krigets slutskede. Mati Lepp säger att han ville knyta an till det gamla landet, till föräldrarnas livsstil, till kontakten med havet och naturen. Pappa Eduard fiskade och älskade strömming. Så visst dukades det med stekt strömming när födelsedagsfirandet kulminerade i grünewaldvillan i Saltsjöbaden, där Mati Lepp växte upp.

Om Mati Lepps familj har det redan skrivits en del, inte minst charmerande reportage i tidningen Vi där tecknaren Mati Lepp envist behållit tjänsten som layoutmedarbetare på halvtid, trots de stora framgångarna som barnboksillustratör (Spinkis, Billy-böckerna för att nämna de mest kända). Farmor Lovisa och farfar Alexander var en gång bosatta i Hullö på Ormsö. Där har vi den estlandssvenska anknytningen. Farfar var fiskare och bagare. Han dog tidigt och farmor blev ensam med barnen Eduard, Linda och Johannes (den senare föddes till Hans Lepp, under några år kulturattaché i Tallinn). I Hapsal bodde familjen i ett litet hus alldeles intill den gamla hamnen och alldeles bakom nuvarande Jaktklubben. Där blev farmor Lovisa kvar när familjen flydde över Östersjön. 1960 fick hon äntligen tillstånd att besöka barn och barnbarn i Sverige. Här dog hon innan hon hann återvända till det som var hennes hem, det lilla huset i Hapsal.

Mati Lepps pappa var pilot i estniska armén under tyska tiden, men lyckades fly till Gotland. Mamma Salme och de äldre bröderna flydde på andra vägar i september 1944.

- De hamnade förstas i olika uppsamlingsläger, berättar Mati Lepp. När jag föddes 1947 bodde familjen i Arsta, men flyttade efter några månader till det som kallas Plyms varv i Saltsjöbaden och det är där jag växt upp. Det var en fantastisk uppväxtmiljö, inte alls snobbig som många tror, där bodde så många kreativa och intressanta människor.

Efter Konstfack har Mati varit knuten till bl a DN och tidningen Vi:

- Det har varit mitt universitet, säger han.



Estniskan har varit Mati Lepps familjespråk. Det kom förstas till stor glädje när han första gången 1972 for till Tallinn och plötsligt lärde känna en stor skara släktingar; mamma Salme hade fyra systrar kvar.

- Det var absolut omvälvande att träffa alla de här människorna, säger Mati Lepp, som återvänt många gånger.

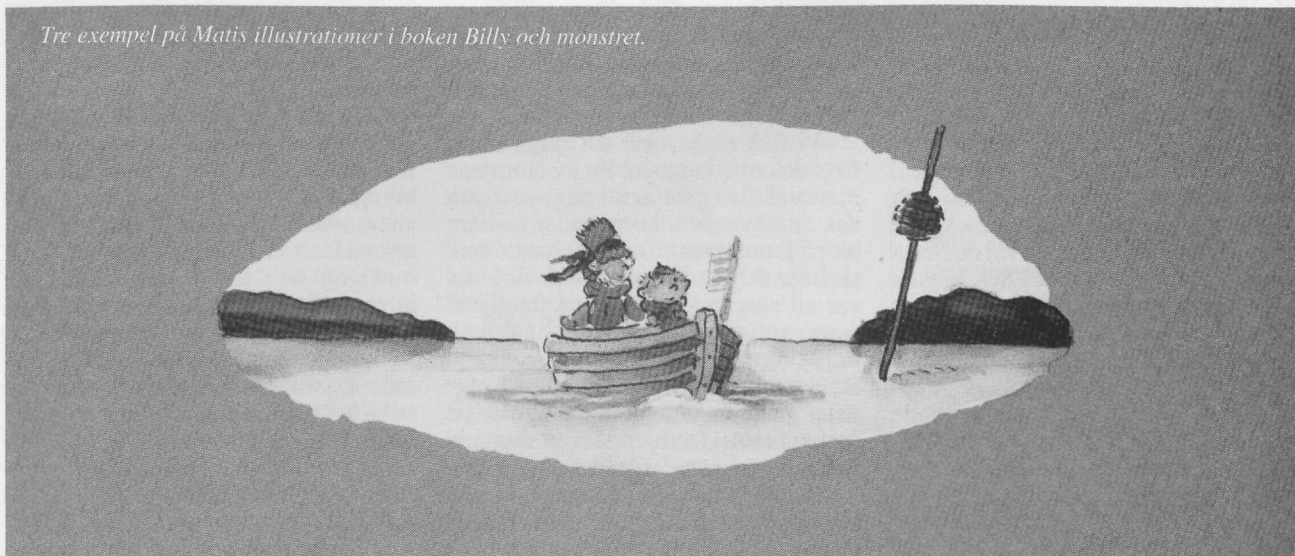
Omvälvande var också resan tillbaka 1994 då farbrodern Johannes var ciceron och visade runt på Ormsö och i Hapsal. Här fanns rötterna.

Men åter till det glada julikalaset som inleddes med bubbel på gården på Söder i Stockholm där Mati bor. Därifrån åkte alla firare i dubbeläckare ut

mot barndomslandet Saltsjöbaden med ingen mindre än kollegan och Vi-journalisten Lars Westman som färdledare, även han uppvuxen i "Saltis", som Mati säger. Och i grünewaldvillan, från vars torn utsikten lär vara hänförande, blev det alltså strömmingskalas med goda vänners hjälp. Ett kalas som avslutades hemma på Söder när dagen blev ny. Ännu berättar Mati med vällust och glädje. Och just den högsommarsöndag Kustbon gratulerar har tillvaron ännu en guldkant att bjuda på: Hammarby har sin första hemmamatch. För Mati Lepp är hängiven hammarbyare. Grönvitt skall det vara.

Tiia Derblom-Anderson

Tre exempel på Matis illustrationer i boken Billy och monstret.



Intryck från en resa nedtecknat av en som inte är estlandssvensk men hört många berättelser av svärföräldrar och andra släktingar samt översköljts av den estlandssvenska dialekten "Nuckö-målet" under cirka 30 års äktenskap med en Paj-tjej.

En resa för att återse platsen för de första barndomsåren

Estlandssvensk eller inte, den frågan har ventilerats några gånger här i Kustbon. Oavsett vilken uppfattning man har så uppfyller jag inte de mest elementära krav för att upptas i denna krets. Min fru, Lillian (född Klippberg), är däremot estlandssvenska. Hon är född i Paj som ligger i Rickul velde (fastigheten närmast Kroen).

Min svärfar sa många gånger: "Om man bära ain gång fick komma haim te strände å skva ut ive sjoen." Det fick han aldrig, däremot kan hans barn komma tillbaka och titta på de platser som det talats om under mer än 50 år. I somras åkte min fru, hennes äldre syster Ulla och jag för första gången för att se de omtalade platserna.

Familjens ägor

Första dagen åkte vi direkt till "Joans-August". Även om vägskyltningen inte var av den standard som vi är vana vid kom vi fram utan problem. Vi gick snabbt över området. Tittade på husgrunden, även resterna av morföreländrars och kusiners fastigheter besöktes. Tack vare Ullas minnesbild lyckades vi i de flesta fall hitta det som vi letade efter. Vi gick även ner till stranden och tittade på ett förfallet rysstorn på Sipsudden.

Efter en medhavd lunch som avnjöts sittande på resterna av familjens "träppa", åkte vi runt för att se om vi kunde hitta de skiften som låg utanför Paj. Först gick färden över Rickul, Höbring och till ängsskiftet i "Källskon" (i närheten av "Gräsvé"). Vi såg inte mycket av de vida ängsmarkerna, vi såg bara

snårig skog. Det var lönlöst att leta efter några gränsstenar men vi var nog 50 - 100 m från platsen. Vägen var inte lämpad för bilar men vi fortsatte i alla fall. Enligt kartan skulle vi komma fram i Bergsby. Efter en dryg halvmil kom vi fram till en väg med en busshållplats som var skyltad med Tuksi (estniska namnet på Bergsby).

Eftersom det fanns flera vägar på den gamla kartan men som vi aldrig hittade kändes det bra att vi kommit rätt. Vi tog av till vänster för att komma till korsningen vid Rosleps kapell. -Inte kom vi dit! Plötsligt såg vi "Kroen"! Vi var åter vid resterna av familjens gård i Paj!! Vi hade inte kommit ut vid Bergsby, utan vid det gamla kommunalhuset i Ölbäck, strax intill nedfarten till Rosta stugby. Eftersom vi skulle bo på Rosta vände vi och passerade ett av familjens skiften (en "osynlig" remsa på 35 x 360 meter).

Vi fick en mycket fin stuga i den övre delen av stugbyn. Ett av familjens minsta skiften gränsar till stugbyns östra del. Stugbyn går till och med in en liten bit på familjens skifte. Vi försökte inte att hitta skiftet. En tanke som slog oss var att stugan kunde stå på familjens mark (troligtvis inte men en rolig tanke).

Rundresa i området

Efter att vi installerat oss blev det ett snabbt besök i Derhamn för att se på vår farbrors, Johannes Hamberg, hemma-hamn. På återvägen stannade vi vid hans husgrund och tog några bilder. Dagen avslutades med ett besök i

Rosleps kapell. Det imponerande arbete som lagts ner för att dokumentera kyrkogården gjorde det lätt att hitta de flesta av de gravar som vi sökte.

Andra dagen for vi till Hapsal och tittade på Aibolands Museum som håller på att färdigställas vid Sadamagatan. Museet ligger intill den plats där färjan mellan Nuckö (Österby) och Hapsal lade till när Nuckö-svenskarna åkte med "Post-Hans" för att utträta ärenden i staden eller för att utsätta med tåget till Reval. Efter rundvandring i Hapsal

med bl. a. en titt på den gamla slottsruinen från 1200-talet och besök på järnvägsstationen (som genomgår en omfattande renovering) återvände färden till Paj. Där utforskades marken ytterligare kring huset, ladugården, logen/rian och övriga uthus. Vi gick även en vandring i svårforcerad terräng för att titta på gränsmarkeringarna, detta tog några timmar.

Tredje dagen blev en utflykt till Birkas (Pürksi). Den fina gamla folkhögskolan är nyrenoverad och mycket sevärd, om något skall framhållas är det entrén och den fina aulan. Det fanns även intressanta uppsatser anslagna, som estniska ungdomar skrivit på svenska.

Eftersom våra kunskaper i estniska är obefintliga var det även trevligt att komma in på posten och träffa en postkassörska som pratade mycket bra svenska.

Efter Birkas for vi söder ut till det gamla färjeläget i Österby (för färjetrafiken till Hapsal). Piren och rester av bryggan finns kvar. Vi såg Hapsal på andra sidan "Håsol vike". På återvägen stannade vi vid Nuckö kyrka och gick omkring och tittade på namn och minnesstenar. Vi varken räknade med eller hittade några gravstenar med namn på släktingar, däremot träffade vi estlandssvenskar som härstammade från trakten. Dagen avslutades med en snabbvisit i Pasklep där man har en folkhögskola. På vägen hem till stugbyn passerades Paj. Vi kunde inte låta bli att stanna "å skva opa grunde".

Fjärde dagen besöktes några platser

som ofta nämnts i Lillians förälrahem. Det började med ett besök i "Spithamb". Vi hade sett "micke vålde fagort langsmä Rikolstrände". Udden i Spithamn är lika vacker men av en annan karaktär. Vi satt med kikare och "skva opa HåLmen (Odensholm), Derhamb å Aiana (Råg-öarna)". Innan vi lämnade Spithamn tittade vi på resterna av den sovjetiska försvarsanläggningen.

Nästa mål var Höbring, som vi inte hade förberett oss inför. Detta innebar att vi inte visste om skolan och affären fanns kvar. Affären var lätt att hitta, den hade varit i drift ända fram tills för några år sedan. Den var låst och försedd med luckor för fönstren, men såg ut att vara i bra skick. Gamla kartor och nya vägar förvillade oss, vi fick för oss att skolan låg NO om affären. Vi letade således på fel ställe. Den grund som hittades fotograferades. Nu efteråt vet vi att skolan står kvar och ligger SV om affären. Den grund som vi fotograferat är förmodligen "Jåksa" där K. Thomsson bodde. Jag är övertygad om att vi kommer att hitta rätt vid nästa besök.

Eftermiddagen i de estlandssvenska markerna återvände vi till Hapsal och fortsatte till Rohuküla. Den hamn där mina svärföräldrar satt i ett skjul med sina tre barn och väntade något dygn på att motorskonaren Juhan skulle föra familjen (och ytterligare ca 300 estlandssvenskar) till Sverige. Resan påbörjades den 28 juli 1944. Vi tror att de stocar och stenar som var rester av en stenkesteliknande brygga belägna i södra delen av hamnområdet är gamla hamnen som Juhan avgick ifrån. Av skjulet kunde vi inte upptäcka några rester.

Sista dagen ägnades helt åt Tallinn förlåt jag menar Reval. Man måste beundra esterna för viljan att renovera sin huvudstad, efter den förstöring som kriget förde med sig och det förfall som den utsatts för under 50 år av rysk vanskötsel.

Intryck av resan

För oss har det varit en mycket givande resa. Saker som berättats och det som jag läst, bl. a. i Kustbon har fått liv. Nu när platser och avstånd blivit tydliggjorda kommer vi att veta vad vi vill få ut av nästa resa. För det blir en nästa resa.

Slutligen vill jag rekommendera alla som funderar på att resa, men inte gjort slag i saken. Res nästa sommar! Förbered dig noga. Räkna inte med att det finns vägs skyltar. Vi köpte lite kartunderlag av SOV. Huvuddelen av den information som vi behövde fick vi av släktingar. Jag är även övertygad om att de hembygdsföreningar som finns sitter inne med ovärderlig kunskap. Skaffa kartunderlag och studera kartan före avresan! Glöm inte att fråga släktingar eller bekanta estlandssvenkar som kommer ihåg estlandstiden! Om du inte vet den exakta platsen blir det mycket svårt att hitta husgrund och gränsmarkeringar.

Hans Richter



På bilden är vi samlade vid våravslutningen. Vid kameran stod Agnes Callenmark.

Tisdagen den 7 oktober börjar handarbetsträffarna

Alla tisdagar 12.00 - 14.30 träffas vi här på Roslagsgatan. Ibland handarbetar vi, ibland är vi här för att "glam jutto". Du är hjärtligt välkommen du också, vi har det verkligen trevligt på våra träffar. Och så dricker vi kaffe och alltid är det någon som har gott hembakat kaffebröd med sig.

Ulla-Stina Rundgren

Olofsdagen på Ormsö

I år firades Olofsdagen på Ormsö utan något svenskt programinslag. Traditionenligt började dagen med högmässa i kyrkan klockan 11.00. Gudstjänsten förrättades av kontraktsprost Tiit Salumäe tillsammans med diakon Ants Rajando. Som vanligt på Olofsdagen var kyrkan fullsatt. I år fanns besökare även från Finland och Tyskland.

Efter högmässan bjöd Ain Sarv in alla till en liten musikstund i församlingshemmet. Han presenterade tre elever från kulturhögskolan i Viljandi som spelade på talharpa för oss. Dessa ungdomar var mycket skickliga och kunde verkligen hantera en talharpa så det lät som musik. De spelade bland annat Ormsölaiken och andra gamla estlandssvenska melodier nedtecknade av A. Rönnkvist.

Senare under dagen var det två andra framträdanden i kyrkan, en musikgudstjänst med Ormsö damkör, "Vormsi Vaimuliku Rahva Laulukoor" som under Kristina Rajandos ledning sjöng gamla religiösa folksånger. Damernas röster har en vacker samklang som gör den lite suggestiva sakrala sångstilen mycket njutningsfull. Kören har endast kyrkomusik på sin repertoar och framträdde i våras i Helgeandskyrkan i Tallinn.

I den sena kvällsgudstjänsten framträdde Sofia Joons från Sverige. Hon spelade fiol och sjöng a capella svensk folkmusik från Dalarna, med sig hade hon två estländare som ackompanjerade på gitarr. Sofia Joons är uppvuxen i Borås, hennes farföräldrar kom från Estland under kriget. Hon studerar sedan två år tillbaka folkmusik vid kultur-

högskolan i Viljandi. Hon framförde sitt program på både estniska och svenska.

Olofsdagen avslutades i Folkets Hus. Ormsö kommun hade med Eve Strengs hjälp arrangerat de folkliga och profana festligheterna som i år fick flyttas till Folkets Hus på grund av regn. Närmare 150 personer, både gamla och unga, hade mött upp för att ta sig en svängom till den spexiga damorkestern "Kjolljägarna" och för att träffas och umgås under festliga former på Ormsös "nationaldag" - Olofsdagen den 29 juli.

Margareta Hammerman

Vill du veta vad en kLoa användes till?

Kom till estlandssvenskarnas eget lilla hembygdsmuseum söndagen den 26 oktober så får du veta det och mycket mera.

Då kommer SOV:s Arkivgrupp att visa och beskriva insamlade och nygjorda estlandssvenska föremål. Visningar kl 13.00, 14.00 och 15.00.

Kaffe med dopp till självkostnadspris finns.

Adressen till vårt lilla hembygdsmuseum är Roslagsgatan 57 (runt hörnet inne på gården). Det ligger vid Johannes skola nära Roslagstull. Buss 53 eller T-bana Odenplan.

Välkomna önskar SONG!

NÅGRA FRÅGOR TILL STYRELSEN



SVEN SALIN, 63

- Lektor, utredningschef på Lärarnas Riksförbunds kansli
- Ormsö, Rumpo, Nygårds
- Ordförande
- För att markera min estlandssvenska identitet, bevara och föra kulturarvet vidare och informera andra om vår existens och historia
- Förhoppningsvis en sammanhållande länk mellan SOV, SONG, hembygdsföreningar, SESK m fl estlandssvenska intressegrupper
- Alla kontakter med många fantastiska människor och spännande levnadsöden, allas engagemang och villighet att ställa upp vid gemensamma manifestationer såsom minnesåret, Esto 96 etc
- Jag tror det är nödvändigt med en fusion p g a åldersstrukturen både i SOV och SONG för att vi tillsammans skall bli starkare
- Estlandssvenska Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner - till vardags "Estlandssvenskarna"
- Vi måste hjälpas åt att engagera fler estlandssvenskar - särskilt yngre - både som medlemmar och för uppdrag av olika slag.



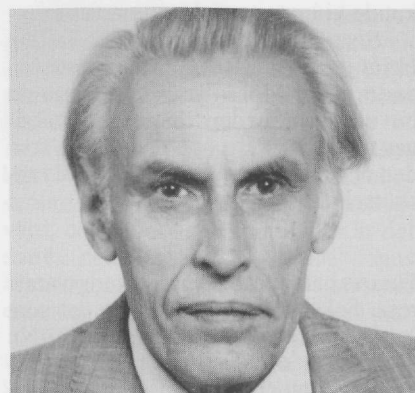
AGNETA KLITTER, 49

- Marknadsassistent
- Dotter till Elmère f Söderholm i Spithamns skola och Ivar Klitter född i Bräkne Hoby, Blekinge. Själv är jag född i Stockholm
- Vice ordförande
- Det är intressant, lärorikt och roligt samt lite av ett "kall"
- Bokförsäljning, lite marknadsföring, styrelsearbete, länk till SONG och redaktör för Kustbon
- Att träffa människor med delvis samma bakgrund och intresse för Estlands svenskbygder
- Jag anser att tiden är mogen för en fusion
- Estlandssvenskarnas Kulturförening, Svenska Odlingens Vänner.



LINDA STAHLMAN, 69

- Pensionär
- Nuckö
- Sekreterare
- Intresserad av den estlandssvenska kulturen
- Arbetsinsats
- Göra en insats och träffa många estlandssvenskar
- Jag tycker vi skall gå ihop
- Svenska Odlingens Vänner med tillägg att vi har en ungdomsförening
- Uppmana att så många unga som möjligt aktiverar sig i SOV och SONG.



BERTIL WESTERMAN, 67

- Pensionär (Civilekonom vid Handelshögskolan i Stockholm, f d skatteansvarig inom Ericsson)
- Rickul, Paj by
- Kassör
- Ekonomi- och redovisningskunnande
- Kännedom om Rickul
- Den kontakt med andra estlandssvenskar som arbetet medför
- På sikt måste föreningarna fusioneras. Det pågående samordningsarbetet får utvisa när tidpunkten kan vara lämplig.



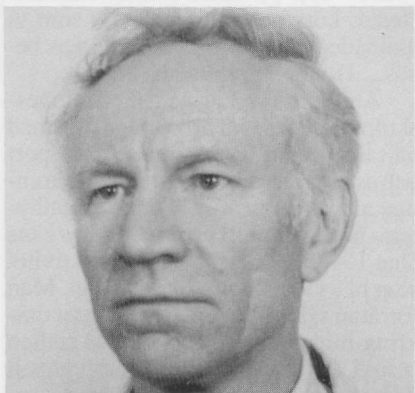
Vi bad SONG:s tidningsgrupp att intervjua medlemmarna i SOV:s styrelse som ett litet samarbetsprojekt. Eftersom det är svårt att få tag i folk under sommaren fick det bli med hjälp av en enkät med följande frågor, som Anita Strömkvist administrerade. Svaren kan du läsa ovan under respektive foto. Först namn, ålder, yrke och härstamning. Sedan kommer: Vilken post har du i styrelsen? Varför är du medlem i SOV? Vad bidrar du med i SOV? Vad tycker du är roligast i SOV? Hur är din inställning till att fusionera SOV med SONG? Vilket namn skall föreningen ha då? Övrigt som du vill berätta?

I SVENSKA ODLINGENS VÄNNER



HERBERT A STAHL, 74

- Pensionär
- Stora Rågö, Åsbyn
- Organisationssammanställande
- Har intresse av organisationsarbete samt nyfikenhet
- Organiserar möten, lotterier, planering, musik, underhållning
- Det jag sysslar med samt kontakten med hembygdens folk
- God. En samverkan borde ha kommit till stånd vid bildandet av SONG
- Estlandssvenskarnas Kulturförening & SONG



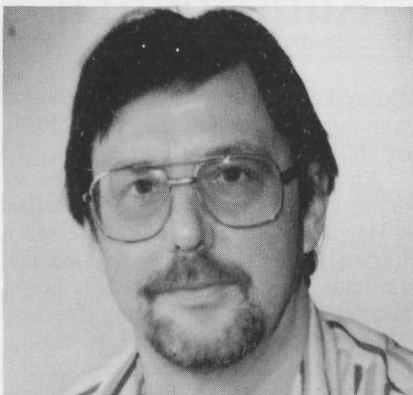
BERTIL BJÖRK, 62

- Posttjänsteman
- Runö
- Ordinarie ledamot (sammanställande i arkivgruppen)
- För att jag är estlandssvensk
- Arbete i arkivgruppen
- Kamratskapet i arkivgruppen
- Jag tycker det blir bra med sammanläggning
- Estlandssvenskarnas Kulturförening Svenska Odlingens Vänner



SVEN GUSTAF FREJMAN, 69

- Fabrikschef (ingenjör)
- Pasklep, Nuckö
- Ledamot
- Vill hålla kontakt med estlandssvenskar i Sverige och i Estland
- Sammanställande för samarbetsgrupp i SOV
- Vill hålla kontakt med estlandssvenskar i Sverige och i Estland
- För att vi inte skall splittra oss för mycket bör alla föreningar gå under samma paraply
- Vi Estlandssvenskar.



LEIF STRÖMFELT, 50

- Ingenjör
- Runö
- Suppleant
- Intresserad av estlandssvenska frågor
- Fråga inte mig!
- Arkivet, möjlighet till släktforskning
- Samgående
- SOV.



EINAR NYMAN, 67

- Pensionär
- Gutanäs, Nuckö
- Suppleant
- Hitintills passivt medlemskap
- Bygdeträffar o d
- Förmodligen nödvändigt för föreningarnas fortlevnad
- Vet ej.



MONICA AHLSTRÖM, 39

- Arkivarie
- Borrby, Ormsö
- Adjungerad från SONG:s styrelse
- Som medlem vill jag stödja vår gemensamma länk, och som aktiv vara med och påverka
- Idéer och synpunkter ur andra generationens erfarenheter
- Kontakterna med gamla och unga från alla estlandssvenska områden
- Jag är positiv eftersom jag tror vi måste samla ihop våra krafter "ensam är inte stark" - alltså!
- Estlandssvenska Kulturföreningen - SOV
- Inom SONG försöker vi förnya oss och vi behöver veta dina önskemål. Hur ska vi nå barnen och ungdomarna så att kunskapen om vår kultur sprids vidare?



Runö spalten

Under veckan 16-23 juli inföll Runö nya kyrkas 85-årsdag, som tillsammans med ortsbefolkningen firades av 31 personer ditresta från Sverige. Efter den högtidliga massan i kyrkan invigdes på kyrkogården ett två meter högt kors av traditionell runömodell till minne av alla runösvenskar som vilar där.

Under de vackra somrardagarna företogs många vandringar på ön och runt stränderna. Trots torkan stod floran i full blom, några av växterna är ju unika för ön.

Nu är estniska jordbruksverket i färd med att återlämna gårdarna, vilket vad gäller ägorna utanför byn, mitt på ön, sker i nästan full utsträckning. Inne i byn sker i många fall uppdelning mellan de gamla ägarna och de som bor där nu. Några får dock inte alls tillbaka sin bytomt.

Thomas Lorentz



Rickul Nuckö hembygds-förening

Många av föreningens medlemmar kom till det midsommarfirande som ägde rum i Rickul/Nuckö-området. Lennart Strömkvist och Bertil Nyman hade ordnat ett program i samarbete med kommunen och estniska lutherska kyrkan.

Huvudpunkten var invigningen av klockstapeln i Sutlep den 23 juni. Richard Gineman överlämnade klockstapeln med en nyttillverkad klocka till församlingen, representerad av kyrkoherde Leevi Reinaru. I sitt anförande, som han höll både på estniska och svenska, tackade Richard dem som genom sitt bidrag gjort det möjligt att resa klockstapeln och riktade ett särskilt tack till initiativtagaren Harry Seffers. Efter en gudstjänst som leddes av Leevi Reinaru, följde nedläggning av blommor och kyrkkaffe vid Sutleps skola. Ett stort antal bofasta sutlepsbor deltog och stämningen var mycket god.

På eftermiddagen och kvällen var det midsommarfirande i Bergsby med dans kring midsommarstången och eld.

Den 24 juni hölls en välbesökt gudstjänst vid Roslep kapell. Blommor lades ner vid Minnesstenen och vid Åtsve-Mats' sten. Behovet av att återställa Roslep kapell framstod tydligt och intresset för insamlingen har ökat. Stöd en uppbyggnad genom bidrag som sätts in på föreningens postgiro 55 68 81 - 1!

Föreningen har gett stöd till Nuckö kommun. Av pengar som samlats in för

hjälpverksamhet har getts en sommargåva till sexton handikappade kommuninvånare som fått 500 EEK var. Vi har också skänkt två premier på 500 EEK till ett par duktiga elever vid Nuckö grundskola och ett stipendium på 1000 EEK till en Nuckö-elev som skall studera på gymnasium.

I höst fortsätter föreningens Torsdagsträffar första torsdagen varje månad. Träffarna äger rum i Estlandssvenskarnas lokaler på Roslagsgatan 57 mellan 14.00 och 19.00 Välkommen!

Tillströmningen av nya medlemmar fortsätter. Kom med du också! Årsavgiften är 150 kr (t o m 25 år 50 kr) som sätts in på postgiro 55 68 81-1. Föreningens Medlemsblad ingår i medlemsavgiften. Alla är välkomna att medverka i Medlemsbladet.

Per-Erik Fyhr
Informationskommittén

Den första torsdagen

i varje månad har Rickul/Nuckö hembygdsförening samling här på Roslagsgatan. Vi får lära oss lapptäcksteknik, knyta band, titta på handarbeten. Kanske är det någon som vill lära sig lite om träslöjd? Vi har herrar här också.

Den första torsdagen i oktober tänkte jag ta hit många av min mammas handarbeten. Det blir en liten utställning. Ni alla andra som har undangömda alster i era gömmor, kom hit och visa upp! Samtidigt får vi prata och ha trevligt.

Ulla-Stina Rundgren

Rågöspalten

Markreduktionsprocessen på Rågöarna inom ramen för Estlands ägandereform har äntligen kommit i rörelse.

Ansökningarna, som lämnades in för mer än 5 år sedan, började behandlas av Harju Maavalitsus (Länsstyrelsen i Harrien) i mitten av maj och till slutet av juni hade merparten underställts kommissionens beslut. I juli återstod endast ett fåtal, mest ärenden med bristfällig dokumentation. Mer ingående information har gått i utskick till de av Rågöföreningens medlemmar som gjort ansökningar.

Av Harju Maavalitsus behandlade ärenden är nu överförda till länsstyrelsen i Paldiski stad. Det förefaller också att Rågöarna kommer att förbli under Paldiski och Padis kommun och skulle därmed ha förlorat striden om området. Något slutgiltigt beslut på regeringsnivå har dock inte tagits ännu. Rågöbornas danslag uppträdde 15 juni i Värska i sydöstra Estland. I samband med detta hade Ain Sarv från Samfundet för Estlandssvensk Kultur ordnat en mycket intressant rundresa i södra och östra delen av Estland. bl a besöktes Eesti Rahvamuuseum (Estlands folkmuseum) i Tartu, där föremål och fotografier från Rågöarna var framlagda till

beskådande för vår grupp. Ca 30-talet personer deltog i rundresan.

25-27 juli besöktes Rågöarna av en mindre grupp från Sverige. Detta tredagersbesök genomfördes med välvilligt stöd av Paldiski stad. Maakorraldaja (den estniska titeln på den tjänsteman som på lokal nivå handlägger markärenden) från Paldiski medföljde tappert alla dessa rundvandringar på öarna, delvis också välsignade med åskregn.

Arnold Lindgren

Rågöbornas Luciafest

Lördagen den 29/11 1997 kl 17.00
Medborgarhuset Fyren i Kärrtorp
Kaffe med dopp, Luciatåg,
lekar, dans och lotterier
70 kr för vuxna,
barn under 15 år gratis.
Välkomna!

RÅGÖBORNAS DANSLAG

Odensholms byalag

Ja, så har då den långa sommaren så sakteliga ändats och med litet vemod i sinnet går vi så åter in i "oxvekorutinerna" men...en del av oss kan titta tillbaka på ett kärt besök i hembygden.

Många av holmborna, om än inte alla, har besökt Odensholm även denna sommar och vi kan konstatera att tingen är i god ordning.

Klockstapeln är intakt. Ingen mäs- och trutträck tack vare nockträden vi spände upp på taket senast. Minnesstenar, kors och inhägnad står som vi lämnade dem vid förra sommarens besök... Holmen prunkade av örter.

Angående vårt projekt med minnes-skulpturen så pågår arbetet för fullt med att ta in anbud för utförande, transport och uppmontering. Hela montaget kommer att väga uppemot 400 kg. Vi kalkylerar med att ha allt på plats till Kyrkans Dag 1998. Kyrkans Dag är en aktivitet som bl a Odensholm får ta av del. Man förrättar sålunda friluftsgudtjänster omkring midsommartid på en rad ställen och vi är mycket glada att Jesu kapell hedras med denna ceremoni.

Andra positiva händelser rörande Odensholm är att 16 mars 1996 fick vi besked om att Odensholm är ett naturreservat, alltså skyddat för exploatering såsom byggnation etc.

Det är ett välkommet besked och tror jag, har gjort att holmborna inte har frustrerats av de så aktuella markfrågorna. För övrigt är det säkert så att några av oss tittar över till hösten och då går det utmärkt att kontakta Arder Väli i Derhamn för en transport till Holmen. Det kanske också går att "smita med piirivalve" till Holmen.

Lev väl, må gott! Owe Fahlström



BOKANMÄLAN

Jaan Kross: Motvindsskeppet
Natur och Kultur, Sthlm 1997.
C:apris: 355:-

Den estnische författaren Jaan Kross, som har sina rötter på Dagö, nämnde redan 1980 i en intervju ett tiotal framstående personer med rötter i Estland som vore möjliga för honom att behandla litterärt i formen av dokumentärromaner. Denna genre behärskar Kross till fulländning. Romanser som *Kejsarens galning*, *Professor Martens avresa*, *Roman om Rakvere*, *Utgrävningar* samt romanen *Motstånd* har medfört att Kross namn förts fram i diskussionerna om lämpliga kandidater till Nobelpriset i litteratur år efter år.

I år ger alltså förlaget Natur och Kultur ut romanen *Motvindsskeppet* på svenska - en bok som Kross dock skrev redan 1987. *Motvindsskeppet* är av synnerligt intresse för estlandssvenskarna därför att den person som står i centrum för Kross arbete är av estlandssvensk börd: Bernhard Schmidt från Nargö. Bernhard Schmidt var något av ett geni - en självlärd optiker, en oöverträffad konstruktör av linser och därtill en instrumentmakare samt en utomordentlig glasslipare med säker precision trots sitt stora handikapp: Schmidt blev redan som yngling av med sin ena hand i en

sprängolycka under ett tidigt experiment hemma på Nargö. Bernhard Schmidt var utöver detta också något av ett universalgeni. Bokens titel anspelar på en av dessa otroliga konstruktioner han åstadkom: skeppet som kan segla rakt mot vinden utan att behöva kryssa - detta tack vare en sinnrik konstruktion som enligt flera utsagor verkligen skall ha fungerat. Tyvärr finns det inte mycket mer bevarat rörande just denna konstruktion än några berättelser och anteckningar.

Schmidt föddes alltså i Storbyn på Nargö år 1879. Hans far dog ganska tidigt och hans mor Maria Helena gifte då om sig med sin svåger, makens yngre bror Frans Henrik. Förhållandet mellan Bernhard och hans farbror/styvfvar var nog inte helt idylliskt och så småningom sökte sig den unge Bernhard ut i världen. Bernhard Schmidt var som många genier en enstöring som ställde höga krav på integritet och total självständighet. Detta kom han till stor del att finna i Tyskland; i Mittweida och i Hamburg. Nu var 20- och 30-talens Tyskland inte någon idyll. Det ekonomiska kaos som rådde och de tilltagande politiska spänningarna i landet kom också att påverka Schmidts liv. En kärlekshistoria i Mittweida rinner ut i sanden och Bernhard Schmidt tycks ha levt och dött som en mycket ensam människa, låt vara att det kanske var ett självvalt tillstånd.

Jaan Kross har genom ett ganska omfattande förberedelsearbete, bland annat genom samtal med Bernhard Schmidts brorson Erik Schmidt på Mallorca, skaffat sig en god bild av roma-

nens huvudperson. Till det litterära skellet Kross har hittat hos sina olika sagesmän bygger han sedan på i romanens form så att det till slut uppstår en människa av kött och blod - och bygget fungerar väl.

En dokumentärroman är en roman - ett påhitt, detta poängterar författaren också, men det är en mycket trovärdig bild av människan och vetenskapsmannen Bernhard Schmidt som Jaan Kross serverar läsaren. Det dokumentära intervjumaterialet, Kross reflektioner och sammanfattningar samt Schmidts fiktiva inre tankar, monologer och dialoger utgör en tätt sammanvävd enhet. För de anhöriga och övriga nargöbor kan jag nog tänka mig att genren kan irritera: *detta är en roman*, en mycket läsvärd sådan, men definitivt inte en dokumentär biografi över nargösonen Schmidt. Översättarna Ivo Iliste och Birgitta Göransson har gjort ett språkligt sett ypperligt arbete, men det retar kännarna av det estlandssvenska att se det typiskt estlandssvenska ortnamnet Spitham (här: Pöösapea) samt även ortnamn som t.ex. Baltischport (här: Paldiski) uppträda i sina estniska språkformer. Staden Borgå i Finland, då med helt övervägande svensk befolkning, omnämns med sin finska form (Porvoo), o.s.v.

Som vid flera tidigare tillfällen lanserar slutligen Jaan Kross en egen teori om huvudpersonens död. Kan Bernhard Schmidt ha blivit avlivad 1935 enligt det dödshjälpsprogram som man hade börjat tillämpa i det hitlerstyrda Tyskland?
JHm

REDAKTIONELL ANNONS

Boktips för höst- och vinterkvällar:
böcker av Sven Ahlström

42 dikter och sånger på Ormsömål

De flesta dikterna är skrivna till bestämda melodier. Folkvisetonen klingar genom orden: "No e väre än fagran ti./ te ia träffar ain fagor pi./ Hänas sinne e hoit som snio./ve gå tisst e än grenan sko".
Oskar Hörmander. Fil. dr. i idé- och lärdoms historia. Bibliotekstjänst. 100:-.

En diktbok: Över mörka vatten

Boken omfattar 180 dikter på ca 175 A 5 sidor i olika metrisk former (rimmat, orimmat, sonetter, hexameter). Flera av dikterna är skrivna till angivna melodier.
Ämnesområdet är stort. 100:-.

Sånger, Visor och Ballader

Klangen av vemodig fosterlandskärlek går som ett stråkrdrag genom denna diktsamling, omfattande i allt 52 dikter. De är genomgående skrivna till angivna melodier, vilket förhöjer deras värde.
Oskar Hörmander. Bibliotekstjänst. 100:-.

Solbarn och andra noveller

Novellsamlingen består av fem noveller på ca 125 A5 sidor, inberäknat vissa ordförklaringar. Texterna behandlar den verklighet som rådde för 100 år sedan men tar även upp barnens förhållanden under senare tid samt vuxenblivandet. 100:-.

Till 200-årsminnet av den store lyrikern Heinrich Heines födelse presenteras i två volymer den fylligaste tolkningen till svenska av dennes verk:

Romanser i svensk tolkning

med parallelltexter på tyska och svenska, ca 70 sidor, 80:-.

Dikter i svensk tolkning

89 dikter, ca 130 sidor, 100:-. För urval och tolkning till svenska svarar Sven Ahlström.

Vid beställning av samtliga sex böcker är totalpriset 500:-. Ev. porto tillkommer.

Obs! 10 % av priset tillfaller SONG-kören, när ovan presenterade böcker beställs genom SOV. Ring, skriv eller faxa:
Sven Ahlström, Mickelbergsvägen 143 A, 125 54 Älvsjö. Tel./Fax 08-97 54 52.



Korkisdagarna - fjärde gången

För fjärde gången arrangerades det träff i vacker sörmjällandsnatur för korkisbor i förskingringen. Man kom från när och fjärran - ja, ända från Vancouver i Kanada. Det var återigen Lembit Pella, som lördagen den 7 juni samlade korkisborna, och tillsammans med hus-trun axlade han arrangörskapet.

Lembit, idag en vital pensionär med många järn i elden, har också en rad år varit ordförande i Eskilstuna Estniska förening, vilket uppdrag han dock nyligen lämnade. Nu hissade han Estlands

blå-svart-vita flagga som inledning på korkisträffen vid bygdegården Lindesberg.

Efter förplägnad och allmän samvaro vid långborden inne (Lembits hem-brygda öl hörde till) väntade den grönskande och solbelysta naturen utanför, dit Lembit hade förlagt en tipsrunda.

Såsom gästande rågöbo med nära rötter i Korkis fångades mitt intresse alldeles särskilt av nästa programinslag - ett föredrag av Lembits bror Valter. Valter Pella med officerskarriär inom

svenska försvarsmakten i ryggen har på senare år varit flitigt engagerad i uppbyggnaden av kontaktnätet på den militära sidan mellan Sverige och Estland, utbildningsfrågor m m. Den gångna hösten deltog han som sprängämnesexpert i Kungl. Tekniska Högskolans saneringsexpedition till Rågöarna och Odinsholm. Han utförde helt enkelt ett frivilligt städningjobb efter den brutala nedskräpning sovjetmilitären bestått dessa områden med. Eller som han själv uttryckte det: "Jag brukar aldrig ta betalt när jag städar hemma", vid frågan om vad han skulle ha i ersättning för sitt deltagande i expeditionen. Nu förmedlade han sina uttryck från detta "städjobb" i sitt föredrag, framfört med bravur, humor och illustrerat med ljusbilder.

En utställning med fotografier och kartor från hembygden i Korkis fanns att beskåda runt väggarna i lokalen. Porträtt av gångna generationer och av nu levande korkisbor i barn- och ungdomstid.

Manfred Strickman med dragspelet manade fram de rätta tonerna från hemlandet.

Inslaget av barn och ungdom i sammankomsten var märkbart. Det är ju de som i förskingringen skall föra samhörigheten mellan korkisborna vidare. Av forna byn Korkis därhemma återstår idag just intet.

Arnold Lindgren

Spelmansglädje på Mallorca



Ja, vad annat kan man vänta sig när en spelman från Rågö, Endel Enggrön, är på besök hos konstnären Erik Schmidt, från Nargö, för att på Mallorca avhämta en beställd tavla med estlandsvenskt motiv?

Han passade på att leta fram den gamla fiolen som hängt med sedan skoltiden i Hapsal, fattade stråken istället för en pensel och så blev det många glada toner i ateljén: folkliga låtar från barndomens tassemarker, en och annan serenad från sydliga nejder och som avslutning rågöbornas "Känn lurk ni?"

Det var i sanning ett värdigt sätt att fira SOV:s kulturstipendium som tilldelades Erik Schmidt 1996, och 1997 års stipendium som i år skall överlämnas till Rågöbornas Folkdanslag.

Mikael Söderlind



GUDSTJÄNSTER I DEN
SVENSKA
S:T MIKAELSKYRKAN I
TALLINN
HÖSTEN/VINTERN 1997

5 okt	Gunnar Stålklint
19 okt	Tönis Nömmik
2 nov	Ragnar Svensrud
16 nov	Mårten Andersson
7 dec	Mårten Andersson
25 dec	Tönis Nömmik

Samtliga gudstjänster firas på svenska och påbörjas kl 12.00. Efter varje gudstjänst serveras kyrkkaffe.

Tillsynspräst är Mårten Andersson, kyrkoherde i Eckerö församling på Åland.

Mycket välkomna!

Adress: Rütli 9 (Gamla stan)



Vår älskade
Johan Uussaar
* 27 april 1913
† 4 juni 1997

ALINE
INGMAR ALLAN
KRISTINA och SET
Cecilia Daniel
Niklas
Släkt och vänner

Du lever i minnet
Du finns alltid där.
Vi glömmer Dig aldrig,
Du var oss så kär.



Vår käre
Andreas Enggrön
* 5 februari 1917
† 30 maj 1997

SYSKONBARNEN
Övrig släkt och vänner.

En skön musik
från evighetens värld.
Guds änglar spegla sig
i vattnet där.



Vår käre
Lennart Schönberg
* 23 september 1923
† 17 juni 1997

SYSKON
SVÄGERSKOR
Syskonbarn
Släkt och vänner

Älskad - Saknad

Allt är nära, allt är långt
ifrån.
Allt är givet människan
som lån.



Vår älskade Mamma och
Farmor

Kristina Lorentz
f Österman

* 29 augusti 1916
† 19 juni 1997

SOLVEIG och CLAES
Olle Johan
ULLA-STINA och
ROBERT
CHARLOTTA och
STAFFAN

Ibland liksom hejdar sig
tiden ett slag
och någonting alldeles
oväntat sker.

Världen förändrar sig
varje dag,
men ibland blir den
aldrig densamma mer.

ALF HENRIKSON



Min älskade Maka
vår kära Mor
och Mormor

Stina Södergren
f Grahn

* 24 november 1910
på Runö
† 5 juli 1997
i Tungelsta

BROR
ANNA-GRETA och
TOMAS
Anne och Fredrik
INGEMAJ
Broder, övrig släkt och
vänner

Du breder kring min väg
ditt ljus
från evighetens värld och
öppnar mig
ditt fadershus vid målet av
min färd.
Psalm 24:8



Vår älskade lilla
Mamma,
Mormor, Mormorsmor
och Svärmor

Maria Stenberg

* 6 december 1908
† 16 maj 1997

Inga och Stig
Erna Ivar
Margareta och Ingemar
Barnbarn och barnbarns-
barn
Syskon
Övrig släkt och vänner
Pingstförsamlingen i
Eskilstuna

På resa jag är.
till himlen det bär.
Snart Jesus jag ser.
Vad önskar jag mer?

Vi sänder dig ljus och
kärlek på din fortsatta färd
samt hoppas att du
och far åter fått mötas.
Tack lilla mamma för all
din kärlek och omsorg!

Ett annorlunda eftermäle

Med i den så kallade sjuktransporten på "Odin", som den 17 december 1943 anlände till Stockholm med 173 estlandssvenskar från Estland, fanns 11 från Korkis. Bland dessa 11 fanns min blivande maka, hennes syster och bror och Udo Strickman, som gett undertecknad impulsen att komma med detta eftermäle när han nu avlidit i USA den 10 juli 1997.

Udo Strickman var född i Korkis den 16 december 1927 som son till Alide Strickman (10/5 1905 - 5/4 1947). Hon var bland annat matmor och allt i allo vid SOV-organiserade Korkis svenska skola.

Nu till det egentliga. Den unge Udo placerades hos en bonde på Gotland som dräng. Efter veckans slit frågade pojken om att få bada bastu. Han fick en liten balja med vatten: Var så god... Man ilsknade till på båda håll. Ärendet rapporterades till kommittén för estlandssvenskarna. Mycket upprörd och ilsken i sin tur blev kommitténs ordförande, riksantikvarie Sigurd Curman om det inträffade med en av hans "omhändertagna". Udo blev svartstämplad och "landsförvisad" från Gotland på grund av att han råkat kritisera svenska dåtida bastuhygien.

Udo med sin nästgamle släkting Viktor (genom ödet min Sverige-sväger) blev tillsammans skogsarbetare, skofabriksarbetare i Kumla och därefter sjömän. Viktor var nära att stanna i Australien men återvände och blev utexaminerad sjökaptan i Stockholm.

Udo Strickman däremot blev efter sjömansåren amerikan och gift där, om än hans syster Hilja med familj hela tiden varit bosatta i Saltsjöbaden.

Udo Strickmans start i det svenska samhället och "utvisning" från Gotland satte nog sina spår och det blev ingen återvändo.

Hugo Mickelin

Kristina Lorentz, född Österman på Runö

Foto: Claes Skogh, 29 augusti 1996.



En mamma får inte dö, en mamma ska finnas alltid. Det har du ju gjort i hela mitt liv. Funnits där i bakgrunden. Alltid till hands om jag ville. Du var aldrig

påträngande, gjorde dig mycket sällan påmind. För mig framstår du som den ensamma kvinnan. Du hade en stark integritet och du höll mycket för dig själv, som jag upplever att många estlandssvenska kvinnor har gjort efter många svåra och mångskiftande öden.

I våras när jag var på Runö kunde jag riktigt känna hur du vandrat omkring där i dina lätta skinnkor. I din älskade skog. På Limo. Vi hann inte prata så mycket om min resa, du och jag. Jag var inte tillräckligt snabb, tänkte att jag hade tiden för mig.

Vilket jobb du har gjort där i det tysta! *Vilket handarbete! Otroligt!* Nu står en knyppeldyna, en vävram och en hel säck full med garner och tittar på mig. Ja, mamma, jag ska försöka.

Jag står nu på stationen med den blåa kappan, halmhatten på ryggen och den lilla resväskan i handen. Det knyter sig i magen och tåget har gått.

Jag tänker på dig varje dag och på din älsklingspsalm som du sjöng så ofta:

Jag är en gäst och främling... Hem, hem mitt kära hem, Ej finns en plats på jorden, Så skön som du, mitt hem.

Himlen? Runö?

Hej då, mamma. Vi ses igen!

Ulla-Stina Rundgren

AVLIDNA

Ingvald Ingemar Ekman, född den 8 september 1920 i Rickul, avled den 20 februari 1995 i Eskilstuna

Agneta Pettersson, född Vaksam den 22 september 1910 på Ormsö, avled den 7 september 1996 på Gotland

Katarina Larsson, född Österlin den 5 september 1915 på Ormsö, avled den 5 maj 1997 på Gotland.

Ivar Anders Enkel, född den 25 juli 1929 på Ormsö, avled i mars 1997 i Sundbyberg

Karin Söderkvist, född Aspelin den 28 april 1912 på Ormsö, avled den 7 april 1997 på Gotland

Linda Norberg, född Pihlman den 1 augusti 1926 på Ormsö, avled den 24 maj 1997 i Bromma

Agneta Peedu, född Tomsson den 19 oktober 1916, avled den 14 juni 1997 i Stockholm

Maria Blomqvist, född Isberg den 29 augusti 1907 på Rågöarna, avled den 22 juni 1997 på Vaddö

Alfred Granberg, född den 30 maj 1902 i Rickul, avled den 22 juni 1997 i Stockholm

Udo Strickman, född den 16 december 1927 i Korkis, avled den 10 juli 1997 i San Pedro, USA

Mare Raukas, född Leet den 30 december 1913 i Reval, avled den 15 juli 1997 i Danderyd

Alvia Helena Nordman Beckman, född den 6 januari 1912 på Rågöarna, avled den 31 juli 1997 i Stockholm

Helge Alström, född den 1 mars 1934 på Runö, avled den 1 augusti 1997 i Stockholm

IN MEMORIAM

Vår käre, käre Raimond, Du har nu den 5 juli 1997 kommit till den bygd, där du är född och uppvuxen. Nu får du vila på den plats, som du själv valt, mellan dina farföräldrar. Raimond, vi saknar dina kära drag. Ditt goda hjärta. Dina roliga skämt och ditt glada leende. Vi önskar frid över ditt vilorum.

Ulakau Monika

*Barn och barnbarn i Estland
Syskonen Schönberg i Bibra
Släkt och vänner*



FAMILJENYTT

GULDBRÖLLOP

Rosalje Westerman, Rickul (Paj) och Erik Åkerblom vigdes den 23 juni 1947 i Öregrunds kyrka

FÖDDA

Robert och Mariells lillebror Jonathan föddes den 21 oktober 1996

*Anna Mändla och Matti Nevalainen,
Södertälje*

Natalie, vår dotterdotters dotter, föddes på SÖS i Stockholm den 11 aug 1997

Armilde och Hugo Mickelin

VIGSEL

I Lidingö kyrka vigdes den 7 mars 1997 civ. ing. Sven Anders Christenssen och tekn. dr Cecilia Förberg, dotter till Katarina och Lars Förberg, båda födda på Ormsö. Bruden är klädd i Nuckö folkdräkt. Med på bilden är också deras dotter Anja Christenssen.



TACK!

Vårt varma tack till Rågöbornas danslag, grannar och alla andra för kransar, blommor, gåvor till Röda Korset och Hjärt-Lungfonden samt till alla er som deltog personligen vid Andreas Enggröns begravning.

Syskonbarnen



BEMÄRKESEDAGAR

4:E KVARTALET 1997

~ 98 ÅR ~

Katarina Ahlström, född den 7 november 1899, Ormsö

Johannes Ahlberg, född den 23 december 1899, Rickul

~ 96 ÅR ~

Olga Söderlund, född Rebane den 10 november 1901, Rickul

☞ 95 ÅR ☞

Olga Neider, född Thomson den 7 december 1902, Rickul

☞ 94 ÅR ☞

Mina Ruderström, född Toom den 9 november 1903, Vippal

Amanda Engman, född Teichman den 12 november 1903, Nuckö

Eduard Rudolf Mathiesen, född den 18 november 1903, Nuckö

Alida Sedman, född Bedman den 27 december 1903, Nuckö

☞ 92 ÅR ☞

Johan Törnblom, född den 11 oktober 1905, Ormsö

Matilda Vikman, född Friman den 24 november 1905, Nuckö

Aline Grenbaum, född den 14 december 1905, Vippal

☞ 91 ÅR ☞

Marianne Engman, född Edvard den 2 oktober 1906, Reval

Marta Stahl, född Treiberg den 2 oktober 1906, Rickul

Alide Sedman, född Koinberg den 16 oktober 1906, Nuckö

Oskar Hendriksson, född den 25 oktober 1906, Reval

Heino Sallert, född den 4 november 1906, Reval

Maria Roos, född Söderholm den 7 november 1906, Nuckö

Kristof Talberg, född den 29 november 1906, Rickul

Nikolai Koinberg, född den 2 december 1906, Rickul

☞ 90 ÅR ☞

Katarina Rosenblad, född den 20 oktober 1907, Ormsö

Rudolf Krusman, född den 5 november 1907, Nuckö

Irene Elisabet Nyman, född Bombas den 8 november 1907, Nuckö

Mathias Hallman, född den 24 november 1907, Rickul

Agneta Lilja, född Alström den 27 november 1907, Ormsö

Griselda Soonike, född Berg den 9 december 1907, Nargö

Voldemar Westerblom, född den 10 december 1907, Reval

Boris Hansman, född den 15 december 1907, Reval

Alice Lindeberg-Lindvet, född Schönborg den 16 december 1907, Reval

Martha Hagström, född Mickelin den 23 december 1907, Ormsö

Anna Vesterblom, född Rebane den 28 december 1907, Reval

☞ 85 ÅR ☞

Ida Besterman, född Luks den 6 oktober 1912, Rickul

Hilda Sedman, född Ribon den 12 oktober 1912, Nuckö

Anders Westerberg, född den 13 oktober 1912, Ormsö

Elisabeth Åkerblad, född Sandsten den 14 oktober 1912, Rickul

Elfride Ahlberg, född Söderlund den 19 oktober 1912, Rickul

Roline Elisabeth Stromback, född Sedman den 19 oktober 1912, Nuckö

Editha Bergström, född Bauman den 12 november 1912, Ormsö

Gertrud Grönman, född Fält den 16 november 1912, Ormsö

Magda Tammar, född Multer den 2 december 1912, Reval

Katarina Lilja, född den 20 december 1912, Ormsö

☞ 80 ÅR ☞

Agneta Rosenblad, född Hedenström den 7 oktober 1917, Ormsö

Axel Brun, född den 12 oktober 1917, Nuckö

Oskar Heyman, född den 29 oktober 1917, Rickul

Gunnar Alfred Engman, född den 10 november 1917, Rickul

Helmi Westerman, född Hinno den 7 december 1917, Estland

Heino Raimet, född den 10 december 1917, Reval

Maria Lundström, född Lindström den 11 december 1917, Ormsö

☞ 75 ÅR ☞

Elvine Jonsson, född Massalin den 12 september 1922, Ormsö

Ingrid Irene Dyrberg, född Westerman den 3 oktober 1922, Rickul

Margarita Haas, född Österblad den 9 oktober 1922, Reval

Artur Ferdinand Hamberg, född den 20 oktober 1922, Rickul

Helmer Lindqvist, född den 25 oktober 1922, Rågöarna

Robert Bernalt Pärnaste, född den 27 oktober 1922, Nuckö

Valdemar Westerbom, född den 27 oktober 1922, Rickul

Leida Ambros, född Niils den 29 oktober 1922, Nuckö

Asta Nelly Carlström, född Saarna den 30 oktober 1922, Hapsal

Aina Linnéa Kreuger, född Elfengren den 2 november 1922, Rågöarna

Agneta Berglind, född Vennberg den 15 november 1922, Ormsö

Alfred Palmkron, född den 16 november 1922, Runö

Hilda Katarina Siljesten, född Vesterberg den 16 november 1922, Ormsö

Marta Teichman, född den 18 november 1922, Rickul

Elsa Melita Jakobsson, född den 22 november 1922, Rickul

Kaljo Mägi, född den 22 november 1922, Dorpat

Lydia Rosalie Lindström, född Berggren den 28 november 1922, Ormsö

Leida Börjesson, född Grundsten den 3 december 1922, Ormsö

Johan Birger Appeblom, född den 4 december 1922, Ormsö

Johannes Förberg, född den 10 december 1922, Ormsö

Roland Rickard Reets, född den 13 december 1922, Nuckö

Elmar Sanfrid Reinhold Engman, född den 16 december 1922, Odensholm

☞ 70 ÅR ☞

Elmar Lindström, född den 3 oktober 1927, Vippal

Hilda Maria Lundström, född den 3 oktober 1927, Ormsö

Gunnar Johannes Grönman, född den 5 oktober 1927, Ormsö

Inga Öman, född Smens den 19 oktober 1927, Runö

Viktor Hamberg, född den 21 oktober 1927, Rickul

Elfride Pala, född Söderlund den 21 oktober 1927, Rickul

Edvin Vesterby, född den 23 oktober 1927, Rickul

Maria Ingeborg Boberg, född Broman den 25 oktober 1927, Ormsö

Birger Arvid Arnold Lindva, född den 25 oktober 1927, Ormsö

Melita Olivia Ristholm, född Pöhl den 12 november 1927, Nuckö

Algot Beckman, född den 27 november 1927, Ormsö

Elsa Helga Gäddman, född den 29 november 1927, Ormsö

Axel Österman, född den 4 december 1927, Rickul

Ethel Ingeborg Eriksson, född Vesterberg den 8 december 1927, Rickul

Elvine Marie Lindberg, född Appelblom den 10 december 1927, Ormsö

Alvar Alexander Rosen, född den 11 december 1927, Nargö

Alexander Åkerman, född den 13 december 1927, Rickul

Alrik Leander Alström, född den 18 december 1927, Ormsö

Helga Heyman, född den 18 december 1927, Rickul

Edith Gunhild Magnusson, född Blomberg den 23 december 1927, Rickul

Linda Stahlman, född den 24 december 1927, Nuckö

Karin Tegelberg, född Deemus den 24 december 1927, Reval

POSTTIDNING B

Svenska Odlingens Vänner
Roslagsgatan 57, 1/2 tr ned
113 54 Stockholm
ISSN 0345-6706

Jairuld Kennet Toompuu, född den 27 december 1927, Nuckö

65 ÅR

Gunnar Ahlström, född den 2 oktober 1932, Ormsö

Erna Maria Klingberg, född den 2 oktober 1932, Rickul

John Edvard Widgren, född den 6 oktober 1932, Ormsö

Valter Pella, född den 7 oktober 1932, Korkis

Axelina Ester Fällin, född den 9 oktober 1932, Ormsö

Linnéa Hjerpe, född Timmerman den 9 oktober 1932, Nuckö

Dagmar Rosalie Johansson, född Thomsson den 10 oktober 1932, Rickul

Ivar Axel Storm, född den 16 oktober 1932, Ormsö

Erik Gustav Zeisig, född den 23 oktober 1932, Nuckö

Emma Eriksson, född Granberg den 26 oktober 1932, Rickul

Einar Mats Nyblom, född den 27 oktober 1932, Runö

Uno-Anders Söderholm, född den 10 november 1932, Nuckö

Elvine Rosqvist, född Sandell den 13 november 1932, Ormsö

Helga Ester Lidström, född Ambrosen den 21 november 1932, Nargö

Elsa Adele Axelsson, född Alros den 22 november 1932, Ormsö

Ida Maria Lundre, född den 24 november 1932, Ormsö

Saima Liiver, född den 25 november 1932, Vippal

Vaige Engman, född den 26 november 1932, Nuckö

Reinhold Andreas Kantberg, född den 30 november 1932, Rågöarna

Elin Elfrida Lilja, född den 30 november 1932, Ormsö

Edvin Ingmar Bergström, född den 7 december 1932, Ormsö

Elin Dagmar Kjerrman, född Nyholm den 7 december 1932, Ormsö

Ulla Britta Agnes Ingrid Lindva, född den 13 december 1932, Ormsö

Rita Norrman, född Olep den 20 december 1932, Vippal

Nils Bertil Roland Aspelin, född den 22 december 1932, Ormsö

Elvine Nee, född den 24 december 1932, Ormsö

Hulda Alide Holm, född Hedenström den 25 december 1932, Ormsö

Tamara Tiisre, född den 28 december 1932, Reval

Greta Treiberg, född den 28 december 1932, Rickul

Rosine Westerblom, född den 29 december 1932, Odensholm

60 ÅR

MariKa Kljavin, född den 4 oktober 1937, Reval

Dagny Märta Nilsson, född Hamman den 5 oktober 1937, Ormsö

Bertil Mathias Koppberg, född den 10 oktober 1937, Rickul

Marianne Ponder, född den 10 oktober 1937, Rågöarna

Alvin Johannes Törnblom, född den 19 oktober 1937, Ormsö

Elsa Alström, född den 20 oktober 1937, Ormsö

Inga A Bäckman, född den 21 oktober 1937, Ormsö

Sven Harald Fagerros, född den 21 oktober 1937, Ormsö

Laine Koidula Wendt, född Dreiman den 24 oktober 1937, Nuckö

Tiiu Mai Grönberg, född den 25 oktober 1937, Reval

Signe Nordsten, född den 29 oktober 1937, Ormsö

Ingvar Nyman, född den 6 november 1937, Nuckö

Ralf Johannes Klement, född den 14 november 1937, Rågöarna

Bertil Harald Olof Lindva, född den 17 november 1937, Ormsö

Åke Bernard Arnold Lindva, född den 17 november 1937, Ormsö

Helmi Kärman, född den 20 november 1937, Nuckö

Ruben Ingvar Mitman, född den 21 november 1937, Nuckö

Allan Robert Grönman, född den 25 november 1937, Ormsö

Ilmar Johannes Blomkvist, född den 29 november 1937, Ormsö

Elna Hilja Hägerstrand, född Nee den 2 december 1937, Ormsö

Ester Helena Olsson, född Nyblom den 4 december 1937, Runö

Ingvar Jürgensman, född den 5 december 1937, Nuckö

Astrid Koinberg, född den 6 december 1937, Nuckö

Helga Friman, född den 15 december 1937, Nuckö

Ingvar Egil Björkman, född den 16 december 1937, Ormsö

Elvi Tikerpuu, född den 19 december 1937, Nuckö

Helge Helmfrid Schönberg, född den 23 december 1937, Rickul

Helga Talberg, född den 24 december 1937, Rickul

Lili-Aline Vesterholm, född den 27 december 1937, Rickul

Irene Gunhild Broman, född den 30 december 1937, Ormsö

50 ÅR

Ernst Allan Uussaar, född den 4 april 1947, Upplands Väsby/Rickul

Ulla Nyman, född den 2 oktober 1947, Sollentuna/Odensholm

Inger Vera Zeisig, född den 4 oktober 1947, Ingmarsö/Nuckö

Maret Svensson, född Villsaar den 23 oktober 1947, Kumla/Korkis

Evi Kaup, född den 30 oktober 1947, Eskilstuna/Nargö

Anita Linnéa Horst, född den 2 november 1947, Täby/Reval

Bengt Åke Kärras, född den 3 november 1947, Hägersten/Nuckö

Sven Rein Arne Purre, född den 12 november 1947, Stockholm/Reval

Jan Erik Mäele, född den 16 november 1947, Stockholm/Korkis

Håkan Gustafsson, född den 9 december 1947, Eskilstuna/Ormsö

Gunilla Elisabet Koppelman, född den 11 december 1947, Stockholm/Vippal

Karl Erik Ahlbom, född den 31 december 1947, Stockholm/Ormsö

Snart födelsedag?

Fyller du 40, 50, 60, 65 etc
och vill bli omnämnd här i
Kustbon?

Skicka då in uppgifter om namn
(ev flicknamn), födelsedatum
och ort (bördig från ...) till

Kustbon, Roslagsgatan 57,
113 43 Stockholm.

Eller ring Ulla-Stina Rundgren
08-612 75 99 mån-tor 9-14
tor även 17-20.